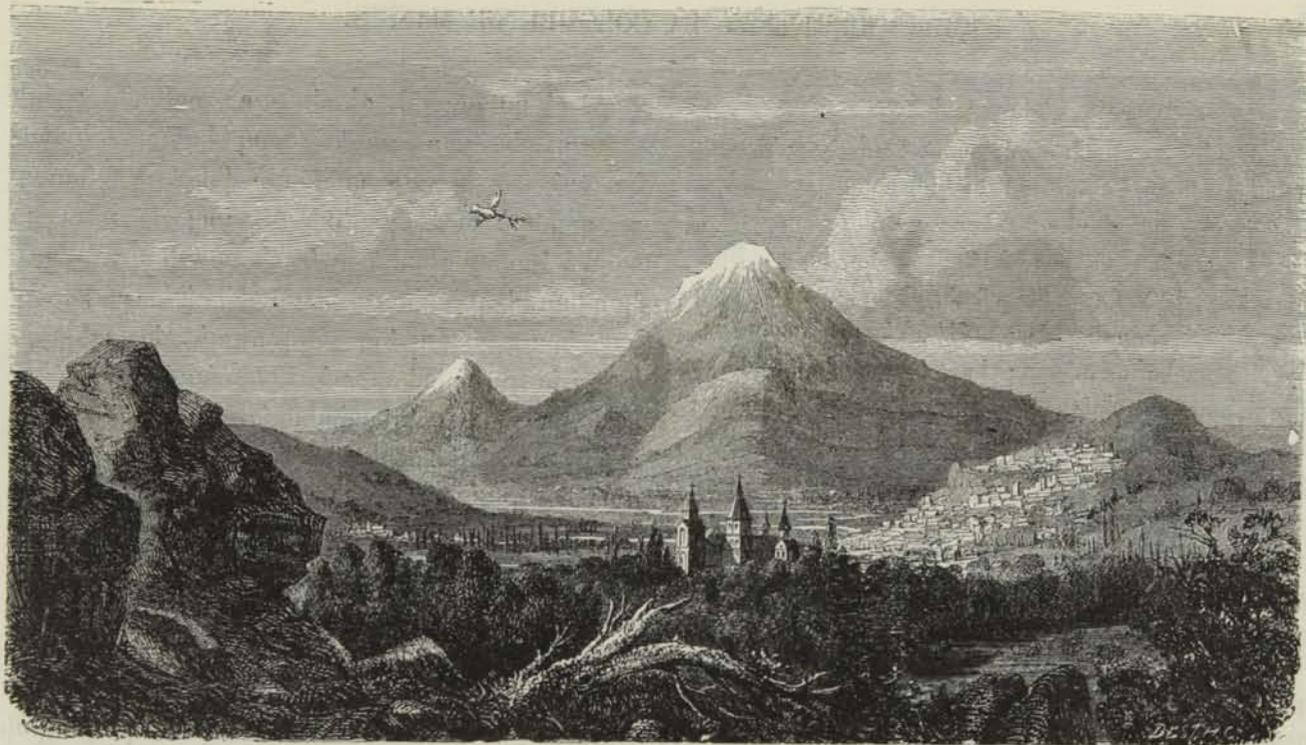

ՅՈՒՅԱԿ ԲԱԺԱՆՈՐԳԱՅ ԱՄՍԱԳՐՈՅ

ԱՄԵՆԱՊԱՏՅԻ ՍՐԲԱԶԱՆ ՏԷՐ ՅԱԿՈԲ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ
ՊԱՏՐԻԱՐԲ ԿՈՍՏԱՆԳՆՈՒՅՈՒՄՅ. (Երևոյ օրինակք):

Արեւ Վարդապետ Մխիթարեան, ի Կարին :
Ազարեան Ստեփանոս Վարդապետ, ի Կ. Պօլիս :
Ազգային Դպրոց, ի Պաղէկէն :
Այաղաբանաց Նիկոլայ, ի Տփլիս :
Այաճանեան Կերոզ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ալբրուս Տիրքի Էֆենտի, ի Կ. Պօլիս :
Ալիշանեան Արտուրէ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Արիիարեան Վարտիրոս Աղա, ի Զմիւռնիա :
Անարոնեան Յակոբ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղարոնեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղարոնեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղամալեանց Պօղոս Գարրիկեան, ի Շուշի :
Աղամջանեանց Մինաս, յԱզուլիս :
Աղեքսանդրեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մարտեոս Աղա, ի Պաղատա :
Աղեքսանդրեանց Քերոբէ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աղեքսանդրեանց Մեղգոն Աղա, ի Փարիզ :
Աղեքսանդրեանց Յովաննէս Աղա, ի Փարիզ :
Աճեմեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աճեմեան Թ. Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ամիրաղով Ստեփան Աղա Աղեքսանդրիչ, ի Կ. Պօլիս :
Այվազովաչի Յովաննէս Աղա, ի Թեոդոսիա. (Քեֆե.)
Այվատեանց Պետրոս Աղա Յովաննիսեան, ի Կ. Պօլիս :
Այվատեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Այվատեան Պ. Վանան, ի Կ. Պօլիս :
Անդրեասեան Պ. Բարսեղ, ի Ճաւա :
Անուխեան Պ. Եսայի, ի Մանչըսթըր :
Անանեանց Յովսէփ Հայրապետեան, ի Շուշի :
Անուշեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Իսկուճի Տիկիւն, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշնանեան Պօղոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ազանեան Ստեփան Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Ազուլեանցի Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ազրոյեան Արքայաճառ Աղա, ի Փարիզ :
Ազրոյեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա :
Աշտանեան Մանուէի Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Աշտանեանց Դասալար Գարրիկեան, յԱզուլիս :
Աշխալեան Պ. Յովաննէս, ի Կապլարա :
Արամեան Սուքիաս Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Արայիճեան Մովսէս Աղա, յԱղեքսանդրիա :
Արասխանեանց Հայրապետ, յԱզուլիս :
Արջումանեան Յակոբ Աղա, ի Փարիզ :
Արշակ Յակոբոս Աղա, ի Վաննա :
Անտիսեան Պ. Ստեփան, ի Փարիզ :
Բարանեանց Արքայաճառ, ի Տփլիս :
Բարեղոյս Արսէն Աղա, ի Կարին :
Բարսեղեան Ստեփան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բարսեղեան Պ. Յակոբ, ի Փարիզ :
Բարսեղեան Պ. Սարգիս, ի Փարիզ :
Բինկեանցեան Յովակիմ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բինկեանցեան Նշան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բրշմիշեան Մովսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Բողոքանեանց Բաղատար Բարսղամեան, յԱժմտերխան :
Բուդաղեանց Յովաննէս Շարարեան, յԱժմտերխան :
Բուրժալեանց Բողոտան Ամբակոմեան, յԱժմտերխան :
Գայուստեան Կարապետ Աղա, յԱղեքսանդրիա :
Գալիպոզեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Աղեքսան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գալիպոզեան Կերոզ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գարազաշեան Խաչիկ Աղա, յԵաշ :
Գարազաշեան Կիմիշ Աղա, յԵաշ :
Գարազաշեան Յովաննէս Աղա, յԵաշ :
Գալիպոզեան Գարրիկէ Աղա, ի Մանչըսթըր :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Գրիգորեան Սիմոն Աղա, ի Կարին :
Գարիշեանց Դուիթ, ի Տփլիս :
Գարատուն Ազգային, ի Մանիաս :
Գուրգարեանց Հայրապետ Գարեան, յԱզուլիս :
Գրանիտեան Եսայի Աղա, յԵաշ :
Եգեանց Նիկողոս Անտիոքեան, յԱժմտերխան :
Եղիազար Յարութիւնեան Աղա, ի Զարբա :
Եղիկեանց Պ. Մկրտիչ, ի Ճաւա :
Եռասուրբեան Յովսէփ Չէլեպի, ի Փարիզ :
Եռասուրբեան Տիգրան Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Կերոզ Պէյ, ի Կ. Պօլիս :
Երամեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Երկանեան Պ. Յոսեփ, ի Փարիզ :
Զօրայեան Նիկողայոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Էլարեանց Աղափետ Մոսկովի Հով-Մարտիր, ի Մոսքուս :
Էնֆիլեանեանց Համբարձում Աղա, ի Տփլիս :

Էրմեքեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Ընկերութիւն ընթերցասիրաց ի Խասպիւղ, ի Կ. Պօլիս :
Թագորեան Կերոզ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թանգարան Վերձանորեան, ի Կ. Պօլիս :
Թարիգեանց Ալեքսանդր Անտիոքեան, ի Շուշի :
Թեղեան Մեղգոն Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Թիւլպեանեան Յովակիմ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Փոմպատեան, ի Ճաւա :
Ի. քիւնեան Կարապետ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Լազարեան Իշխան, ի Փերրպուրկ : (2 օրինակք) :
Լորիս-Մեյիբով, ի Փարիզ :
Լուսասորջեան Դպրոց, ի Նիկոմիդիա :
Խաչարեանց Բախչի, ի Տփլիս :
Խանդամիրեանց Վարտիրոս, ի Շուշի :
Խաչիկ Աղա քարգման Անգղիոյ հիւպատոսին, ի Պաղատա :
Խաչիկեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խաչիկեան Կարապետ Աղա, ի Ռուման :
Խաչունեան Մանուէի Փիլիպպոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Պետրոս Ամիրայ, ի Կ. Պօլիս :
Խորասանեան Կերոզ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խորեան Գարրիկէ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Խորտանիսն Պ. Ճիւսն, ի Փարիզ :
Խրքմեան Տէր Մկրտիչ Վարդապետ, ի Վան :
Խօնէկիւլեան Պ. Գրիգոր, ի Փարիզ :
Կարապետեան Պ. Անտ, ի Ճաւա :
Կանսեցեանց Մկրտիչ Յարութիւնեան, ի Շուշի :
Կիմիշեան Գրիգորիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կիմիշեան Պ. Կրօնիկոս, ի Փարիզ :
Կիւրեղեան Յովաննէս Աղա, ի Տրապիզոն :
Կոզալեանց Միքայէլ, ի Տփլիս :
Կոստանդեան Գրիգոր Աղա, ի Զմիւռնիա :
Կրճիկեան Անդրանիկ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Կրճիկեան Յակոբ Էֆենտի, ի Փարիզ :
Կոչալեան Խաչիկ Աղա, ի Ռուման :
Հանեան Եղիազար Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Համբարձումեան Ասազոյ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Հերակ Հայկազուն, Իշխան Վրաստանի, ի Տփլիս :
Հովսիսեան զպրոց, ի Զմիւռնիա :
Ճեղալիլեան Մկրտիչ Ամիրայ, ի Լոստոն :
Ճեղալիլեան Սրբոյ Տիկիւն, ի Կ. Պօլիս :
Ճեղալիլեան Պ. Վանթամ, ի Փարիզ :
Ճեղալեան Թովմայ Աղա, ի Գալիքի :
Ճուպիլեան Ներսէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակազեան Գրիգոր Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մակարեանց Արսէն Աղա Բարեղոյս, ի Կարին :
Մանանեան Միքայէլ Աղա, ի Փարիզ :
Մանուկեանց Յարութիւն Միքայէլեան, յԱզուլիս :
Մանուկ Պէյ, Գրիգոր Յերնաս, ի Փարիզ :
Մանուկ Պէյ Յովաննէս Մուրատ, ի Փարիզ :
Մարգարեան Յարութիւն Աղա, ի Կ. Պօլիս. (9 օրինակք) :
Մարգարեան ց Նիազ, յԱզուլիս :
Մարտիրոսեան, ի Ճաւա :
Մարգարեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մեղգոնեան Կերոզ Աղա, ի Նիկոմիդիա :
Մեյրապեան Վարժարան, ի Զմիւռնիա :
Մեյիբ Աղա, ի Փարիզ :
Մինասեան Մինաս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մինասեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միրզապետեան Թաղեոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Նիկողոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Անտիոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Վարդեղեոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Պետրոս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Միսաբեան Եղարթ, ի Փարիզ :
Միսաբեան Պ. Վ. Ստեփան, ի Կ. Պօլիս :
Միրմանեանց Զաքարէ, ի Տփլիս :
Միւնեանտեան Վարտիրոս Աղա, ի Պօլիս :
Միւնեանտեան Յովաննէս Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մկրտիչեան Խաչիկ Աղա, ի Պաղատա :
Մոմեան Մկրտիչ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մոմեան Յարութիւն Աղա, ի Փարիզ :
Մոմեան Պ. Առաքել, ի Փարիզ :
Մուրատեան Պ. Արքայաճառ, ի Նիկոմիդիա :
Մուրատեան Մանուէի Մաղաթ Աղա, ի Կ. Պօլիս :
Մուրատեան Պ. Յարութիւն, ի Կ. Պօլիս :
Մուրատեան Պ. Մկրտիչ, ի Փարիզ :
Մուրատեան Պ. Մարտիրոս, ի Փարիզ :
Մուրատեան Յակոբ Աղա, Հիւպատոս Բրուսիոյ եւ Ամերիկայի, ի Տոպպէ :
Մսերեան Պ. Գարրիկէ, յԵաշ :
Մսերեան Մսեր վարժապետ, ի Մոսքուս :
Մսերեանց Պ. Վարդան եւ Պ. Բարսեղ, ի Փարիզ :
Յովակիմեան Պ. Գրիգոր, ի Ճաւա :
Յովակիմեան Յովաննէս Աղա, ի Մանչըսթըր :

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Բ Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Բ Ա Ն

Պ Ա Ր Տ Ի Զ Պ Ա Ն Ե Ա Ն Ա Ի Ե Տ Ի Ս Ա Ղ Ա

Մօտերս Փարիզու Հայկազեան ազգային Վարժարանեն ելած աշակերտաց ոմանց պատճառաւ նորէն սկսան ոմանք ազգերնիս մեղադրել իբրեւ անուսումն եւ կարգերու կանոններու ու դպրոցական կենաց անհմուտ : Մեք այս մեղադրութիւնը մեկ քանի ճնողաց վրայ իրաւացի գտնանք եւ ալ, չենք կրնար նաեւ ընդհանուր ազգին վրայ բեռնաւորել գայն. վասն զի չենք կրնար ըսել թէ ազգերնուս մէջ ամեն ճնողք նոյնպէս անուսումն են որ դպրոցական կենաց ինչ ըլլալը չեն զիտեր, եւ ոչ նոյնպէս դիւրահաւան՝ ամեն չսածներնուն առանց հասուն քննութեան եւ դատաստանի մեկէն հաւտան ու ըստ այնմ ալ գրեն ու գործեն, որով եւ շատ անգամ իրենց այս դիւրահաւանութեանը գոն ընեն նաեւ իրենց

որդուցը ապագայ բախտն ու երջանկութիւնը : Ի հաստատութիւն մեր ըսածին դնենք հոս Մեծապատիւ եւ Ազգասէր Պարտիզպանեան Աւետիս Աղային առ իւր որդին գրած նամակը, յորում կըտեսնեն մեր եւրոպագէտ ընթերցողք թէ ինչպէս կարգաւորեալ դպրոցի մը մէջ ուսմունք սովորած ու դատտիրակուած եւրոպացի հօր մը նման որդույն նամակին պատասխան կուտայ, եւ անոր ընդունայն փափաքն ու տարածամ կարօտը ջրելով կըյորդորէ որ, այն անօգուտ բաներու անցուցած ժամանակը բարի վարուց եւ ուսման գովելի ջանքը կրկնապատկելու անցընէ. վասն զի անով միայն կարող է իր եւ ճնողացը բարօրութեանն ու երջանկութեանը պատճառ ըլլալ :

« Ուսումնասեր որդեակ իմ,

« Յունիս 2 ամսարուով գրած նամակդ ընկալայ ուրախութեամբ սրտի, որուն ակնկառոյց կըսպասեի, եւ անոր յապաղման պատճառք ոչ բէ ծուլութիւնը, հապա անձնական գրադմունքներդ էն էդեր. նոյն գրութեամբ կըծանուցանէիր նաեւ բէ խրկուած Ֆեսերը եւ այն գրքերը որոնց պէտք ունէիր՝ ձեռքդ հասեր էն:

« Մեծապէս զարմացայ էբբ կարդացի նամակիդ մէջ բէ օգոստոս ամսուն ունենայիր նանգատեան ժամանակը Կոստանդնուպոլիս գալ անցընելու կըփափարիս. այս բանը ամեն նկատմամբ բոյորովին անյարմար անպատշաճ էրեցաւ ինձի, ինչպէս նաեւ ուրիշներուն. աղէկ կըլլայ որ այս տարուան վարանցան ալ Փարիզի մէջ ընես, բան անառաջնորդ էրէրէս վտանգաւոր ճանապարհորդութեան մը ձեռնամուխ ըլլալով ատկէ մինչէս հոս գաս ու նորէն էտ դառնալու ստիպուիս. դարձեալ կըսեմ, սիրելի որդեակ իմ, որ այս աշխատութեանը յանձնառու ըլլալուդ տեղը, աւելի լաւ կըլլայ սասնկ աւելորդ ու անօգուտ բան ջմտածելով՝ ուսման եւ բարի վարուց գովելի շանրը կրկնապատիկ աւելցընես, մեր ու բոս բարօրութեանդ ու երջանկութեանդ պատճառ ըլլաս :

« Այսու իրաւացի ակնկալութեամբ սպասելով այն գերերջանիկ եւ նուիրական վայրկենին ուր կարենամ գրեզ նորէն տեսնելու ուսմամբ եւ գիտութեամբ զարգարեալ, մնամ միշտ

Հայր բո,

ՍԻԵՏԻՍ ՊԱՐՏԻՉՊԱՆԵԱՆ

« Ինքիւտար, 10 յունիս 1857 : »

Ուրախութեամբ սրտի կարդացինք մէք այս նամակը, գովեցինք գրողը եւ երանի տուինք մեր աշակերտին որ այսպիսի խելացի հօր մը զաւակ եղեր է, որ ըստ տեղւոյն գիտէ գորդին սիրել, անոր օգտին համար բանի ջխնայել, եւ ըստ տեղւոյն դարձեալ գինքը խրատել, գէշ խորհուրդներէ՝ անպատշաճ ու վնասակար փափաքներէն հեռացընել, եւ փոխանակ անդադար կարօտագին սիրոյ գրեթով անոր սիրտն աշխատանքէ պաղեցընելու եւ մտաց աջուրները հայրենեաց ու անոր գուարճութեանը դարձընել տալու,

« Կըսպասեմ, կըսէ, այն գերերջանիկ ու նուիրական վայրկենին որ կարենամ նորէն գրեզ տեսնելու. » բայց կըր. — « Երբոր ուսմամբ եւ գիտութեամբ զարգարուիս. » որով յայտնի կիմացընէ բէ առանց ասոնց՝ գրեզ տեսնել չեմ ուզեր. եւ սակայն իր մէկ հատիկ որդին եւ աջքին լոյսն է. վրան ինչ մեծ սէր եւ գուր ունենալը անձամբ ալ տեսեր ու հասկըցեր եմք...

Արդ կարելի չէ որ որդի մը այսպիսի նամակ առնու հօրմէն եւ անուսումնասեր, ծոյլ, աննօգ, անառակ եւ անկանոնապաճ ըլլայ : Բազմամեայ

փորձով ալ յայտնի գիտեմք որ ամենէն աւելի փութաջան, յառաջադեմ, բարեկարգ եւ կանոնապաճ աշակերտք այսպիսի խելացի ծնողաց զաւակներն են. այսպիսի ծնողաց որ որդուը օգտին համար գիտեն բանի մը տարի սրտերուն հրավառ սէրը չափաւորել, որպէս զի ետքը անոնց երջանկութեամբը երջանիկ ըլլան. եւ անխորհուրդ եւ զանափեժ որոշմունքներնուն ու գործերնուն վրայ ոմանց պէս փոխանակ գողջալու՝ իրենք ուրախանան, եւ ուրիշներէն արժանաւոր գովութիւններ ընդունին :

Ասով այս ալ միանգամայն կիներան ընթերցողք որ ազգային վարժարանիս մէջ կատարեալ ազատութիւն ունին աշակերտք ուզած բաներին համարձակ իրենց ծնողացը գրելու իմացընելու : Տարակոյս չկայ որ աշակերտաց այս ազատութիւնը շատ լաւ է ու անվտանգ այնպիսի ծնողաց համար, որ գիտեն իրենց դեռահասակ որդուը տնաս խելքովը չկառավարուիլ չգործել, եւ անոնց գրած ամէն փուճումով խենթումներ տղայական բաներուն ականջ չկատել. բայց եւ վնասակար եւ շատ վնասակար ու վտանգաւոր այն աշակերտաց համար, որոց ծնողքը կարծես բէ որդուց քովերնէն հեռանալովը անոնց սակամեայ տարիքն ու անփորձ, անասնձ, անկիրք, ազատասեր հասակը մոռնալով՝ խօսքերնին պատգամի տեղ կառնեն, անոնց ամէն կամքը կրկատարեն ի վնաս նոցա, ի վիշտս անձանց եւ ի գեղջ անդարմանելի... : Իրաւ է որ շուտով աջքերնին կըբացուի, ինչպէս որ դժբաղդաբար շատերուն վրայ ձօտերս փորձեցինք, ճշմարտութիւնը կըտեսնեն կիմանան, վասն զի անկարելի է ճշմարտութիւնը երկար ժամանակ բանձրամած քողերու տակ ծածկել, բայց բանը բանէն անցնելն յետոյ, տղայն Փարիզէն դառնալով Պոլսոյ փողոցները, գեղերը կամ ուրիշ գուարճութեանց տեղերը չափելու սկսելէն յետոյ, երբոր նորէն առջինին պէս սկսի պատուական ու անգին ժամանակը փոխանակ ուսման՝ գիտութեանց եւ բարի վարուց անցընելու, գեղէ գեղ պտըտելու, նաւակներով գուարճանալու, քի քաշելու, ձի հեծնալու, ձկնորսութեան վարժելու... անցընէ :

Եւ այս է անա ազգերնուս ուսմանց եւ կըրութեան ունեցած ընդհանուր մեծ եռանդեանը համեմատ հակայաբայլ առաջ չեքբալուն պատճառը... Անոր համար պատուաւոր եւ գիտնական ազգայնոց մէջէն եղան ոմանք որ մեզի ըսին բէ նախ պէտք է ծնողքը կըրէք, հասկըցընէք անոնց

որ առանց նեղութեան եւ աշխատանքի ու կամքերնին կտորելու կարելի չէ որ տղաքնին կրքութիւն մարդ ըլլան :

Մեր այս գիտուն ու բարեկիրք ազգայնոց ըսածին որչափ իրաւացի ըլլալուն փորձն այսօրերս առինք, եւ հասկըցանք քէ որչափ դիւրութիւն ու օգնութիւն է եղեր դաստիարակի մը ուսեալ ու բարեկիրք ծնողաց որդիքը կրբել ու դաստիարակելը : — Գիտեն ազգայինք որ Հայկազեան Վարժարանիս մէջ ունիմք նաեւ օտարազգի գաղղիացի աշակերտներ. ասոնց ամենէն վառվրոտն տաքցուիլը տեսնելով որ իր Հայ աշակերտակցաց շատերն ըրած անկարգութեանց կամ ծուլութեանցը պատճառաւ պատժուելուն պէս՝ ծածուկ նամակներով իրենց տոգոհութիւնը ծնողացը կըլայտնեն, եւ անոնք մեկէն կըհաւտան, եւ վարժարանէն հանելու համար դրկած հրամաննին քղբատարի ձեռքով հաղորդելն ալ բաւական շուտ չտեսնելով՝ ելեկտրականութեան հրաշալի արագութեանը կապաւինին ու հեռագրով կիմացընեն որ լուրը հասնելուն պէս իսկոյն տղաքնին ճամբայ հանուին դեպ ի Պոլիս, իբրեւ քէ մահուան վտանքի մէջ ըլլային. որով եւ նոյն օրը վարժարանէն կելլին նոյն տղայք ու բոլոր դպրոցական անախորժ կեանքէն կազատին. մեր բերեւամիտ գաղղիացին միտքը կըղնէ որ ինքն ալ անոնց ճամբան բռնէ, եւ հարկաւ մեկ երկու՝ երրորդին ծնողքը զինքն ալ կըհանեն ու արձակ համարձակ կըբողուն որ Փարիզու մէջ ուզածն ընէ :

Բայց խեղճ պատանին այս չար օրինակին հետեւելու համար ըրած առաջադրութեան ժամանակը չմտածեր որ իր եւ անոնց ծնողացը մէջ շատ տարբերութիւն կայ. անոնք կրնան իրենց անուսումն ծնողքը խաբել, բայց իրեն անկարելի էր իւր ծնողաց միտքը մոլորցընել՝ զիս կըպատժեն, կերակուր չեն տար, եւ կամ ես հոս բան չեմ սովորիր ըսելով. վասն զի քաջ զիտեր քէ եւրոպայի մէջ ծնողք մինչեւ որ մեկուն վրայ կատարեալ համարումն ու վստահութիւն չունենան, իրենց որդւոցը դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը, որով եւ ապագայ երջանկութիւնն ու բախտը, անոր ձեռքը չեն յանձներ. յանձնելէն ետքն ալ անոր խօսքը միայն կըկատարեն, եւ որդւոցը՝ ոչ երբեք, զիտնալով որ դեռ այն աղան չէ՝ ձեռք որուն դպրոցական կանոնաւոր եւ ուսումնական տաժանելի կեանքը ընտանեացը մէջ անցուցած հանգիստ, անաշխատ ու գուարճալի կեանքէն լաւ երեւնայ, մանաւանդ քէ որ ծնողքն

ալ հարուստ բարեկեցիկ ըլլան : Եւ երկրորդ, չեն կրնար հաւտալ որ վարժարանի մը մէջ ուր տասնըօրս տասնըինգ բանիբուն վարժապետք կըղասախօսեն, տղաքնին բան չսովորին, տգետ մնան, բայց երէ իրենք ծոյլ անախտան ըլլան :

Արդ մեր այս գաղղիացի աշակերտն առանց այս բաներս մտածելու կըսկսի ամենայն կերպով ծնողացը հասկըցընել որ դպրոցէն կուգէ ելլել. եւ երբոր կընայի որ անոնք կամքը կատարելիք չունին, ինքզինքը ծուլութեան ու անկարգութեան կուտայ, որպէս զի վարժարանիս տեսուչքը ստիպութիւն զինքը կամայ եւ ակամայ դուրս ընելու : Այս մտածած հնարքն ալ չյաջողեցաւ, խեղճն անոր մէջն ալ խաբուեցաւ : Վարժարանին տեսուչները փոխանակ զինքը վարժարանէն վորնտելու՝ բռնած ճամբան հօրը իմացուցին. եւ նոյն իրիկունը հետեւեալ նամակն ընդունեցաւ ստանակ պատանին մօրմէն ու հօրմէն .

« Փարիզ, 19 յունիսի 1857 .

« Գերապատիւ Գալթայեան վարդապետը վարժարանին մէջ բու ինչպէս վարուիլդ մեզի ծանոյց : Հայրդ եւ ես շատ զբաղած ըլլալով՝ չենք կրնար անդադար բու վրադ հոգ մտմտութք ընել. ուստ : կաղաչենք Գ. Գալթայեան վարդապետին որ մինչեւ որ վարժարանէն ելլես՝ զքեզ բանտի մէջ պանէ :

« Գպրոցէն ելլալ կըբաղձաւ, խնդիրքդ կըկատարենք :

« Այս շաբթուս վերջերք բանտարգելոց կառք մը պիտի գայ, զքեզ ասնէ տանի Սէն Տընիի արգելանոցը՝ որ քեզի պէս դժուարասանճբնաւորութիւն ունեցողներք սաննելու համար հիմնուած է :

« Հոն մեկ տարի պիտի կենաս եւ ազգականներդ մարդ պիտի չտեսնես. քերես մեկ տարիէն կըհասկընաս քէ տղայք իրենց ծնողացն ու դաստիարակացը ինչ պարտքեր ունին...

« Այսպիսի տղայութիւն անցընելովդ չեմ կարծեր որ դուն կարենաս պատուաւոր մարդ մը ըլլալ : Երանի քէ օր մը անուանդ ալ անպատուութիւն չբերես :

« Այս է իմ փափարս :

« Մայր քո

Որպէս զի տղան չկարձէ քէ մայրը զինքը վախցընելու համար ինքն իր քովէն գրած է, եւ հայրը անոր կամակից չէ, հայրն ալ նամակին ետեւը հետեւեալ կարճ՝ բայց ազդու խօսքերն իւր ձեռքը աւելցուցեր էր՝

« Մայրդ իմ յորդորելովս քեզի նամակ գրեց, եւ իրարու հետ խորհրդակցելով մէջի որոշմունքն ըրինք : Շաբաթ օրք պիտի երբամ բու Ռասումնապետիդ հետ

խօսիմ, զոր դուսն պետք էիր պատուել ու մեծարել ևս խօսքեն երբեք դուրս չեյլէ, որովհետեւ անիկայ իմ փոխանորդս է. անա իրեն նորեն իշխանութիւն կուտամ որ զքեզ կարգի կանոնի բերելու համար ամեն հնարք ի գործ դնե, պետք ըլլայ նե բռնութիւն ալ բանեցընե :

« Հայր քո »

« Յ. Գ. — Նայե որ մինչեւ երկուշաբթի ըրած ջարութիւններդ չաւելնան, վասն զի այն ատենը զքեզ սանձելու համար պետք էղածը ևս վրաս կառնուս : »

Հօրը կամաց անյողղողդ հաստատութիւնը միտք բերելով, նամակը կարդաց չկարդաց սարսափեցաւ անխորհուրդ պատանին, կայծակեզարնուածի պէս երկար ատեն անշարժ և անբարբառ մնաց. քիչ մը խելքը գլուխն որ եկաւ՝ խաբուիլը հասկըցաւ. մտածեց նաեւ՝ որ մինչեւ այն ժամանակ չէր ուզեր մտածել, թէ իր ու աշակերտակցացը հօրերուն ու մօրերուն շատին մէջ ինչ մեծ տարբերութիւն կար... սկսաւ չորս դիէն օգնութիւն փնտռել, հօրը արդար ցասումը իջեցընելու, զգաստութեան տուն մը երթալու խայտառակութենէն ազատելու ճար մը խնդրել : Շուտ մը նստաւ զղջման նամակ գրեց հօրը, գնաց բոլոր սրղողցուցած վարպետներէն բողութիւն առաւ. բազմահայց աղաչանքին, բափած խեղճութեանն ու բռնած միջնորդներուն խնդրուածոցը չկըցաւ դիմանալ նաեւ Ուսումնապետը, ինքն ալ նամակին ետեւը երկու տող աւելցուց խնդրելով ծնողացմէ որ այս վերջին անգամն ալ իրեն ներուի : Եւ այս է նամակին օրինակը.

« Սիրելի Ծնողք իմ,

« Իմ անարժան վարուցս վրայ տեղեկութիւն առիք ևս վերջի աստիճանի նեղացար : Գիտեմ թէ շատ մեծ վիշտ էր ձեզի լսել թէ ձեր որդին իր մեծերուն հետ այնպիսի անվայել կերպով կը վարուի :

« Երբոր ձեր դրկած նամակն առի, տակն ու վրայ էղայ. իրացընէ կիմանամ թէ շատ գեշ բան քրի Գ. Ամբրոսիոս վարդապետին դէմ այնպէս սաստիկ մեղանջելովս՝ որ ինձի համար հայր մըն է ևս պաշտպան : Կիմանամ հիմա ինչ խեղճ վիճակի մէջ զըտնուիլս. ևս իրացընէ երէ ստիպեալ էր ձեր ըսածին պէս նետս վարուիլ, իմ կեանքս ինձի համար լընցած է ասկէ վերջը. բանգիտապազայ ժամանակին անպատիւ մարդ մը կը ըլլամ : Բայց ասէլի ասոր վրայ է սրտիս ցաւը, որ իմ պատճառաւս դուրս ալ անպատուութիւն պիտի կրէք : Արժանի չեմ աշխարհիս մէջ երեսնալու, սիրելի ծնողք իմ. ներողամիտ էղէք ուրեմն ինձի, խղճացէք որդւոյ մը վրայ որ ձեզի հետ անարժան կերպով վարուեցաւ. այս անգամ ալ զինքը իր ընտանեաց մէջէն

մի վաճառեք, որ իրեն այնչափ սիրելի է : Սիրելի ծնողք իմ, զբացէք վրաս, կաղաչեմ կը պաղատիմ երեսե մի ձգէք զիս. ասկէ վերջը իմ աշխատութեամբս ու բարի վարքովս կուգեմ ձեզի ցուցընել թէ զձեզ գոն ընել կը ցանկամ, այնպէս որ վրաս միշտ գովեստներ լսէք. հիմա մեկէն Գ. Ամբրոսիոս վարդապետին կերբամ ներումն կը խնդրեմ զինքը այնպէս սաստիկ վշտացընելուս : Սիրելի ծնողք իմ, ողորմեցէք ինձի այս անգամ, երեսի վրայ մի բողութք զիս. վասն զի երէ մտքերնիդ դրածը կատարէք, բանս լընցած է, ևս աշխարհիս մէջ երեսնալու անարժան :

« Ողջ լերութ, ծնողքդ իմ սիրեցեալք. չեմ համարձակիր ձեզմէ համբոյր մը խնդրել, որովհետեւ արժանի չեմ :

« Անձնանուէր որդի Ձեր

Աշակերտ հայկազնեան ազգային Վարժարանի

« Փարիզ, 19 յունիս 1857 . »

Չղջացեալ որդւոյն սրտաբուղիս գիրն որ կը կարդայ հայրը՝ բարկութիւնը կիջնայ, մանաւանդ երբոր ետեւը կը տեսնէ նաեւ Ուսումնապետին յաւելուածն, յորում վկայելով թէ զղջումը սըրտանց է, « Ես ներեցի. կըսէր, կը խնդրեմ որ դուք ալ այս անգամ իրեն ներէք իբրեւ յետին փորձ : »

Կընաւանի Հայրն որ զինքը զգաստութեան տունը տանելով չխայտառակէ, բայց մինչեւ հանգըստեան ժամանակը չուզէր ստահակ որդւոյն երեսը տեսնել, մինչեւ որ վարուց ուղղութեամբն և ուսմանց մէջ ըրած յառաջադիմութեամբը անոր արժանի ըլլայ. ըստ այսմ.

« Փարիզ, 21 յունիս 1857 .

« Մտքս անգամ չէր անցներ որ զանկընէրէս մեկը այն աստիճան զիս պիտի վշտացընէր՝ մոռնալով այն բարեվայելուց վարմունքն որ ևս իրենց սովորեցուցեր էմ. անոնցմէ մեկը իր Ուսումնապետին դէմ պիտի էյէր, որ է իմ ամեն բանի մէջ փոխանորդս, որ զինքը կրթելու ևս պատուաւոր անձ մը ընելու տաժանելի պաշտօնը յանձն առած է սիրով : Երէ վշտացեալը չըլլար ինձի զանգատ գրողը, չէի կրնար այսպիսի բանի մը հաւատալ : Սիրտս սաստիկ վիրաւորուած է, ևս երբոր ապագայն կը մտածեմ, կը սարսափիմ : Ի՞նչ պիտի ըլլայ օր մը այն տղան որ իւր պարտքերը մոռնալով՝ ինչպէս որ դուսն քրիք, իր հօրը դէմ էլաւ... : Անպիտան որդի մը պիտի ըլլայ ևս գեշ բաղաբացի, վասն զի իրեն համար իշխանութիւն, օրէնք չկայ. մտածեցի թէ խստիւ ևս անմիջապէս ասոնց առջեւն առնելու է, ևս անոր համար ամեն բան կարգի դրէր էի. առժամանակեայ ու խիստ բանտարգելութիւն մը այսպիսի անձնազանդութեան պատիժը պիտի ըլլար : Վաղը երկուշաբթի օրը հաստատ միտքս դրածս պիտի

կատարեի, մեյմալ քեզմէ նամակ մը առի, որուն մէջ քու ներողամիտ Ռատմնապետդ ալ քանի մը խօսք գրեր էր : Այն նամակին մէջ սխալմունքդ ճանջնալով՝ բողոքիւն կը խնդրէիր. բայց խօսքէ գատ պետք է որ բարի վարք ու աշխատասիրութեան բարի վկայութիւն ունենաս, մանաւանդ պետք է որ հյուսնագանդ եւ կանոնապահ ըլլաս. որպէս զի կարենամ մոռնալ այնպիսի բան մը՝ զոր յախտեան պետք չէի տեսնել, այսինքն որդւոցս մէջէն մեկուն ապստամբութիւնը :

« Քու ներողամիտ տեսչիդ յորդորանօրը պիտի սպասեմ որ ըրած խոստմունքներդ պահես. եւ այն ատեն կուզեմ գրեզ տեսնել էրբոր արժանի ըլլաս բողոքեան, զոր քու վշտացուցած պատուաւոր անձին բարեկամութեան համար կուտամ : Ուրեմն շունա որ իրեն պատճառած ցաւը մոռցընել տաս, եւ նայի որ օգտակար մարդ մը ըլլաս նախ քեզի, յետոյ այլոց :

« Մինչեւ հանգստեան օրերը տուն պիտի չգաս. շանք ըրեոր այս ատենուանս մէջ կարենաս մեզի մոռցընել տալ ըրածներդ :

« Խոստմունքներուդ կատարմանը կը սպասեմ, եւ այս յուսով մնամ

« Հայր քո »

Ըսելու հարկ չկայ, ընթերցողք ինքնին կրճակաբերեն քեմօրմէն ու հօրմէն այսպիսի բղբեր առնող որդին պետք է որ ուզէ չուզէ բռնած ծուռ ճամբան փոխէ, վարքը շտկէ, ուսման վրայ սեր ձգէ եւ ճնողացը փափաքը կատարելով՝ անոնց աչքը մտնելու ջանայ : Եւ յիրաւի, այն օրէն ի վեր ամիսի չափ կըլլայ, օր մը դեռ վրան տոգոհութիւն չցուցնաւ. տարիէն աւելի է որ վարժարանիս աշակերտեր է, տակաւին այսպիսի բարի վարք եւ փութաջան ուսումնասիրութիւն վրան չեր երևցած. ընկերք ու վարժապետք ամենքը կը զարմանան ու խեղացի ճնողքը կը գովեն որ զաւկին այսպիսի զարմանալի փոփոխութեանը պատճառ եղան :

Երէ մեր ազգային աշակերտաց ամենուն ճնողքն ալ Մեծապատիւ Պարտիզպանեան Աւետիս Աղային եւ այս գաղղիացի ճնողաց գովելի օրինակին հետեւին, բնաւ չենք տարակուսիր որ մինչեւ հիմա վարժարանես ելած աշակերտաց եւ ոչ քառորդը կեցար, մնացածները շատ աւելի տարբեր վարք եւ ուսումնասիրութիւն կը ցուցնեն, վրանին աշխատողներն ալ ոչ այնչափ նեղութիւն ու վիշտ կը քաշին, եւ ոգեսպառ աշխատանքին շատ աւելի արդիւնաւոր կըլլար... : Մեծ յոյս ունինք, եւ վստահ եմք նաեւ

որ այսուհետեւ այս աղգային Վարժարանը զաւակնին յուղարկող ճնողք առաջուց լաւ պիտի գիտնան որ անոնք հոն ուսմունք սովորելու եւ իրենց բնական պակասութիւններէն շտկուելու համար քիչ մը նեղութիւն քաշելու կերթան, եւ ոչ քէ ուտելու խմելու, հագուելու կապուելու եւ Փարիզու զուարճութիւններուն համեմատնելու վայելելու, այլ միով բանիւ՝ կրթուելու, բարի, գիտուն, իրենց եւ ազգին պիտանի մարդիկ ըլլալու կերթան : Տարակոյս չկայ որ այն ատեն վրանին աշխատողներն ալ աւելի մխիթարեալ եւ ուրախ կըլլան, որով եւ աւելի սիրտ կառնուն իրենց խնամօքը յանձնուած աշակերտաց բարեկրթութեանը, բարեխաւութեանն ու յառաջադէմ զարգացմանը աւելի ուշ դնելու. անկարգ եւ բուռն կիրքերնին, թերեւ եւ ուսումնատեաց բնաւորութիւննին կոտորելու համար ուրք տասը ամիս վրանին չարաչար աշխատելէն, անդադար սիրտ հատցընելէն ու մաշեցընելէն յետոյ՝ պտուղնին վայելելու եւ ուրախանալու սկսած ժամանակնին անոնց յանկարծական եւ անպատճառ երբալը տեսնելով անմխիթար վշտաց մէջ չեն իյնար, ընդհանուր ազգին ուսման եւ բարեկրթութեան նախանձելի ճամբուն մէջ արագ արագ առաջ երթալուն վրայ յոյսերնին չեն կտրեր... մինչեւ հիմա ունեցած անտանելի նեղութիւննին կրթեանայ, կը քաղցրանայ, եւ այս ազգային Վարժարանին բազմահոգ եւ բազմաշխատ կառավարութիւնը իրենց օգտակար զուարճութիւն մը կը դառնայ : Այլ ժամանակն է որ նաեւ մեր ազգային հայրերն ու մայրերը եւ քաղցի հարց եւ մարց պէս հասկընան որ ճշմարիտ եւ գովելի որդեսիրութիւնը որդւոց ամէն կամքը չարն ու բարին կատարելու վրայ չէ. բարին գովելու կատարելու եւ չարը կոտորելու մերժելու են երէ զաւակներնուն ճշմարիտ բարին կուզեն, ինչպէս որ պարտքերնին է ուզել : Գիտնան ճնողք որ մարդկային կենաց երջանկութեան հիմը ընտիր դաստիարակութիւնն է. եւ աստուածադիր անտնօրինելի պարտք ունին այս դաստիարակութիւնը իրենց որդւոց տալու համար ամէն ջանք ընելու, ամենայն հնարք ի գործ դրնելու : Ասով միայն կրնանք յուսալ ազգին ուսումնական եւ յուսաւորեալ մասին զեղեցիկ բաղձանաց եւ քաղցր ակնկալութեանց կատարումը շուտով տեսնել, որով կը քանկամք ի բոլոր սրտէ, եւ մեր կարողութեանը համեմատ միշտ անոր ձեռնտու եւ օգնական պիտի ըլլանք :

ՀԱՆԱՊԱՐՀՈՐԳՈՒԹԻՒՆ ՅԱՆԻ

ՉՈՐ ԱՐԱՐ Գ. ՀԱՆԻՔՈՎ, ՅԱՄԻՆ 1848.

(Շարայարութիւն. Տես էջ 8. 81.)

Գ.

Անկէց գնացինք հոյակապ մայր Եկեղեցին որ Գագիկ քագաւորին Եւ անոր վրացի ամուսնոյն հրամանաւ շինուած է. բոյր այն բաղը, որ ատենով քաղաքին ամենէն աղուոր բաղը Էղած պիտի ըլլայ, փլատակներով լեցուն է, Եւ անոնց մեջէն դժուարութեամբ կանցնէինք : Մայր Եկեղեցին Անիի ուրիշ շէնքերէն շատ կը տարբերի իր ընդարձակութեամբն ու ձարտարապետութեանը գուտ հայկական ոճով ըլլալովը, պատերուն վրայ ալ նկարներու տեղ քանդակներ կան : Գմբէրը փլած է. բայց պատերը այնպէս ամուր են որ երկրաշարժով փլչելու վտանգ չունին : Ասոր մեջ է Էղեր որ ատենով վախճանած քագաւորին իր բռնանը որդւոյն Գաւրի պատասխան տուեր է երբոր անիկայ իր գերեզմանին աւետիս բերեր է թէ տաճարը այլագեաց ձեռքէն ազատեցաւ :

Գագիկ քագաւորին հոյակապ պալատը մայր Եկեղեցիէն նեոու չէ Էղեր. բայց այն ծիւնով ձերմը կած աներակներուն ատենով քագաւորական պալատ Էղած ըլլալը չէր իմացուեր. տեղը միայն մինարէ մը կայ, կարծես թէ ի նշան պալատին կործանմանը : Նտեւի կողմը կոր Եկեղեցի մը կը տեսնուի, դեռ անխախտ, Սմբատայ շինած Եկեղեցւոյն ձեռովը :

Հեռուէն տեսած գեղեցիկ մզկիթս մայր Եկեղեցւոյն մօտ է՝ խոր փոսին քով. պատին դրսի կողմը քիւֆի արձանագրութիւններով ծածկած է, որոնց իմաստը չկրցայ հասկընալ, վասն զի մեջերնիս արաբերէն գիտցող մը չկար : Սակայն ասիկայ Անիի առաջին էմիրին Մանուչէի շինածը պիտի չըլլայ, վասն զի անիկայ մայր Եկեղեցին մզկիթ ըրաւ, հապա իր բռնանը Փառլունին Ապուլուարի որդւոյն շինածն է, որ Անիէն բշուած էր, Եւ Էտրը նորէն Անուոյ տիրեց՝ այն պայմանաւ որ կարուղիկէին չդպչի : Մզկիթն յատակը քանդուած ըլլալով՝ չկրցանք վարի երկու յարկը իջնալ որ խոր փոսին վրայ կախուած էին՝ բայց վերի յարկէն կիմացուեր թէ շատ փառասոր շէնք է : Մզկիթն մեջտեղը կարմիր քարէ վեց սիւն կայ՝ աղէկ մնացած, Եւ տասուերկու սիւն կայ պատերուն կորցնած՝ որ սրանին ցած կամարները վեր կը բռնեն. այն կամարները կարմիր ու սեւ մանր քարերով պատած են՝ նարտախտի ձեռով շարուած՝ սիւներու գլուխներն ու պսակներն ալ շատ մը արաբանէ. քանդակներով զարդարուած են. յատակը՝ խիստ ուժով վազած տեղը բարձր ժայռ մը կայ, Եւ

INCURSION A ANI

PAR M. KHANIKOF EN 1848.

(Suite. Voir Page 8. 81.)

III.

« De cette église nous passâmes à la splendide cathédrale contruite par ordre du roi Gagie et de son épouse, princesse géorgienne; tout ce quartier, qui jadis était probablement le plus beau de la ville, est couvert de décombres, à travers lesquels nous avançons difficilement. Cette cathédrale se distingue de tous les autres édifices d'Ani par son étendue et son style purement arménien, où les ciselures remplacent les peintures murales; la coupole a croulé, mais la solidité des murailles brave les tremblements de terre. C'est ici que jadis la reine défunte répondit à la voix de son arrière-petit-fils David, quand il vint confier à son tombeau l'heureuse nouvelle de la délivrance du temple du joug des infidèles.

« Le splendide palais du roi Gagie était situé près de la cathédrale, mais il était difficile de reconnaître une demeure royale dans cette masse de ruines blanchies par la neige. Un minaret solitaire s'élève sur son emplacement, comme un témoin de sa destruction; on voit derrière une église ronde, encore debout et semblable en tout à celle qui fut érigée par Soumbat.

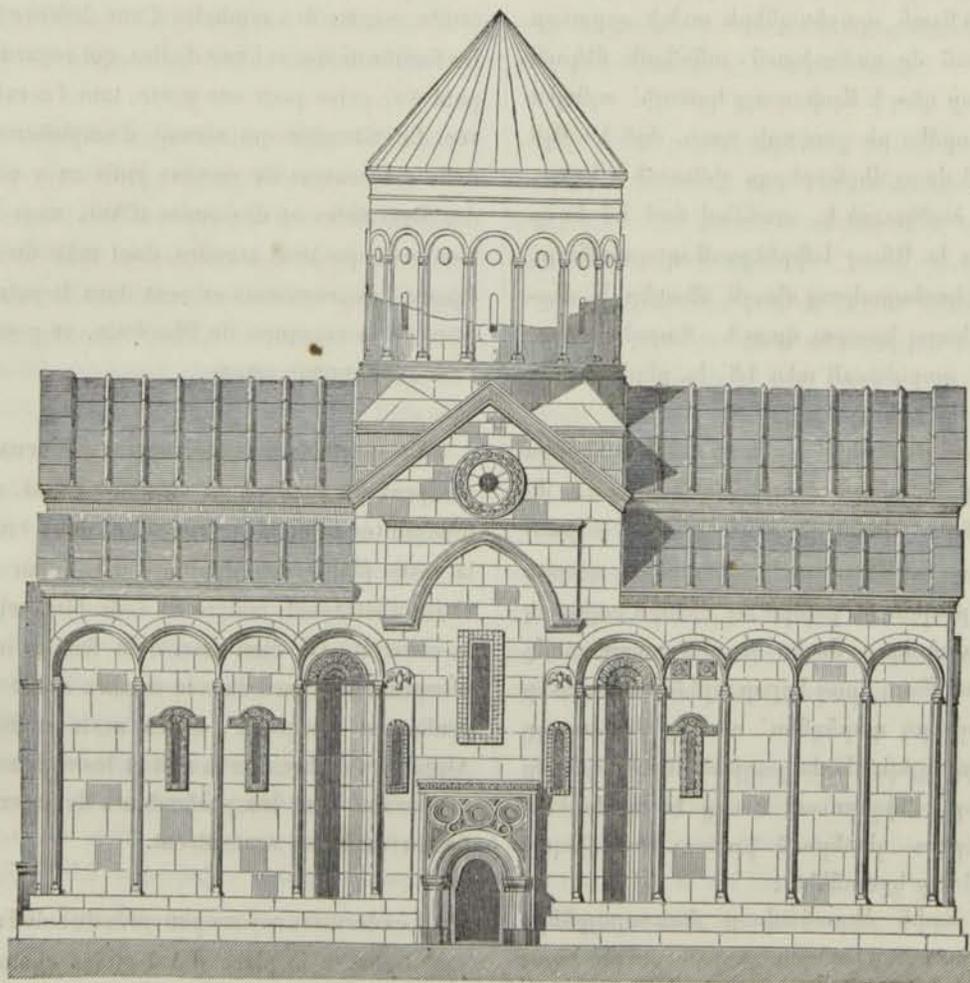
« Non loin de la cathédrale, au bord du précipice, se trouve la belle mosquée que j'avais admirée de loin; le mur extérieur en est couvert d'inscriptions coufiques, dont le sens m'est resté inconnu, car personne de nous ne connaissait l'arabe. On doit supposer pourtant qu'elle n'a pas été construite par le premier émir d'Ani, Manouché, car il convertit en mosquée la cathédrale principale, mais plutôt par son petit-fils Phadloun, fils d'Aboul-Asvar, chassé d'Ani, qui depuis se rendit encore une fois maître de cette ville, à condition de ne point toucher à la cathédrale. La destruction du pavé de la mosquée nous empêcha de descendre dans ses deux étages inférieurs, suspendus sur le précipice; mais l'étage supérieur présentait les vestiges d'une grande splendeur. Six colonnes, bien conservées, taillées en pierres rouges, sont placées au milieu de la mosquée, et douze colonnes accolées aux murs soutiennent les voûtes basses de la salle; ces voûtes sont revêtues de dalles rouges et noires, disposées en échiquier; de nombreuses arabesques ornent les corniches et les chapiteaux des colonnes; le par le temps sur cette presqu'île déserte; la citadelle

ինչպես որ ասերակներու տակ երեւցած կտորներէն կը տեսնուի՝ նարտախտի ձեռով է. միայն թէ կամարներու շարքէն տարբեր շարք ունի :

Մզկիթին պատահաններէն՝ որ առանց շրջանակի են՝ սրանցէլի տեսարան մը կը բացուի առջեւ. վասն զի Արփազային ձախ եզերքի ընդարձակ դաշտը եւ գետին ապառաժուտ յատակը կը տեսնուին : Արեւը արդէն հորիզոնին մօտեցեր էր. բայց միջնաբերդը անոր վերջի ճառագայթներովը գեղեցիկ կերպով լուսաւորուած ըլլալով գմեզ մայրաքաղաքին դէպ ի հա-

pavé même, là où l'on peut l'apercevoir à travers les décombres, présente un plan orné d'un dessin en échiquier, d'une composition différente de celui des voûtes.

« On découvre une vue ravissante des fenêtres de la mosquée, privées de châssis, car on a devant soi la vaste plaine de la rive gauche de l'Arpachai et son lit hérissé de rochers. Déjà le soleil était près de l'horizon, mais la citadelle, richement illuminée par ses derniers rayons, nous attirait vers l'extrémité méridionale de la capitale. On ne pouvait y parvenir que d'un côté, et encore

Կողմն կարողիկ. Անույ : — Face latérale de la cathédrale d'Ani.

բաւային ծայրը կը հրաւիրէր : Մեկ կողմէն միայն կրնար հոն երթցուիլ, այն ալ ամուր աշտարակներով պահպանած էր : Այն տեղւոյն անմատչելի ըլլալուն վրայ ապշած մնացի, տեսնելով որ Արփազային պէս էրկու կողմէն ապառաժներով պատած գետ մըն ալ Անույ պարիսպներուն բովէն կանցնի : Այն էրկու գետերն ալ Արփազայ եւ Այազան՝ եռալով իրարու հետ կըխառնուին միջնաբերդին բով, որ սեպացեայ ժայռերէ պատած ըլլալով՝ անմատչելի է. ջրերուն որ այն ամալի տեղերուն բնակիչները միայն իրենք

était-il défendu par de fortes tours. J'ai été frappé de l'inaccessibilité de cet endroit, quand j'ai vu qu'une rivière tout aussi encaissée que l'Arpachai coule ici sous les murs d'Ani : toutes les deux, l'Alaza et l'Arpachai, se réunissent en bouillonnant au pied de la citadelle et en défendaient l'accès par une ceinture de rochers escarpés; là où le courant a le plus de force, s'élève un rocher solitaire, couronné par un monastère, préservé des attaques des hommes par sa forte position et oublié Kourdes, seuls habitants de ces solitudes. Étonnés par

վրան վանք մը դրիցը ամրութեանը պատճառաւ մարդկանց յարձակմունքներէն ազատ մնացած է, և այն ամայի բերակղզւոյն վրայ մոռցուած : Ատենով այս միջնաբերդը երկու աշտարակազարդ պարիսպներով պահպանած է եղեր այս կողմէն . բայց հիմա անբակ դարձեր են, կարծես թէ այն պարիսպներուն անօգուտ ըլլալը ցուցնելու համար . վասն զի բնական կերպով այնպէս լաւ պատսպարուած է այն տեղն որ մաբդու ձեռքով այնչափ ամրութիւն չէր կրնար առնուլ :

Թեպէտէ պարիսպը փլած է, բայց անոր դրսի կողմը դեռ երեք եկեղեցեաց մնացորդները կը տեսնուին, իբրէս ի նշան պարիսպներէ աւելի զօրաւոր պաշտպանութեան մը գտնուելուն . անոնցմէ մէկուն կամարակապը որ դեպ ի Արփաջայը կը նայի՝ այնպէս բարձր է որ կարծես թէ քաղաքի դուռ մըն է : Այն լեռնակը, որուն վրայ միջնաբերդը շինուած է եղեր, փլատակներով ծածկուած է . ատենով հոն են եղեր Բագրատունեաց և Անուայ եմիրներուն պալատները . իսկ հիմա երեք կամարակապ միայն մնացեր է, մեջտեղինը երկու կարգ իրարու վրայ է : Զարդերը Փատունի մզկիթն զարդերուն պէս են, և բերեսու նոյն ճարտարի գործ են երկուքն ալ :

Թագաւորական լեռնակին գագաթը էլած ատեննիս վայրենի է միանգամայն փառանդ տեսարան մը զարկաւ աչքերնուս . վասն զի անկէ երկու գետերուն խոր հովիտները և Անուայ բովի ընդարձակ դաշտը կը տեսնուէին, թեպէտ և բոլորն ալ ձիւնին սպիտակ քողովը ծածկուած էր : Ուզես չուզես սարսուռ մը կիյնայ բոլոր մարմնով վրայ երբոր այն նսեմաստուեր կրճին վրայ աչքերդ դարձընես՝ ուսկից Արփաջայը Ալագանին շրէրը կլլէին էտէ . յաղբական կերպով մը կը վագէ կերբայ : Գիշերուան մութը և երեկոյեան գոյորշիները երկու գետերուն իրարու նանդիպած խոր ձեղքերուն մէջ կը մտնէին :

Արեգական յետին ծիրանափայլ ճառագայրները Անուայն տեղը և անոր պարիսպներէն դուրս եղած դաշտերը դեռ կը լուսաստորէին, բայց արեւն տեղ գերեզմանական լուսրիւն մը պատած էր : Միայն մենք օտարական այցելուքս մեր խօսակցութիւններովը այն խոր լուսրիւնը կը նոյնատէր . բայց զիշերուան մթութենէն ստիպուած կը մտածէինք որ էլլենք այն հիւրադաս քաղաքէն ուր մարդուս քաշուելու սպաստանարան մը չկար : Շուտ մը միջնաբերդէն վար իջանք որ թիջ մըն ալ անբակները զննենք . բայց երբոր հասանք այն բոլորածէն եկեղեցին որ մայր եկեղեցիէն տեսեր էինք՝ գետին միւս կողմը որ քարանձառներով լեցուն է, Քիւրտերու ձայնը լսեցինք՝ են : Այնպիսի աշտտէն հոն օտարական տեսներով .

était jadis défendue de ce côté par une double muraille, flanquée de tours, mais aujourd'hui tombée en ruine, comme pour prouver l'inutilité de cette fortification, car la nature a fait ici plus que ne peut faire la main de l'homme.

« Mais quoique le mur soit écroulé, on voit les restes de trois églises qui s'élevaient en dehors de son enceinte, comme des symboles d'une défense plus forte que les fortifications, et l'une d'elles, qui regarde l'Arpachai, peut être prise pour une porte, tant l'arcade en est élevée. Le mamelon qui servait d'emplacement à la citadelle est couvert de ruines; jadis on y voyait le palais des Bagratides et des émirs d'Ani, mais maintenant il n'en reste que trois arcades, dont celle du milieu a deux étages. Les ornements en sont dans le même genre que ceux de la mosquée de Phadloun, et peut-être sont-ils l'œuvre du même artiste.

« Un spectacle sauvage, mais majestueux se présenta à nos yeux du sommet du mamelon royal, d'où l'œil embrassait les profondes vallées des deux rivières et toute la vaste plaine des alentours d'Ani, qui avait quelque chose d'attrayant, malgré le voile blanc et uniforme qui la couvrait. On était saisi d'un frisson involontaire en plongeant le regard dans le sombre défilé où l'Arpachai coulait en vainqueur, après avoir englouti la rapide Alaza; les ombres de la nuit et les vapeurs du soir s'engouffraient dans les profondeurs de la crevasse où les deux rivières se rencontrent.

« Les derniers rayons pourprés du soleil couchant éclairaient encore la place d'Ani et les champs en dehors de ses murs, mais tout y était silencieux, comme dans une tombe. Nous seuls, visiteurs étrangers, rompions le calme de ce silence sépulcral par nos conversations; mais, déjà menacés par les ténèbres de la nuit, nous songions à quitter cette ville inhospitalière, où il n'y avait d'abri pour personne. Nous nous empressâmes de descendre de la citadelle pour consacrer encore quelques instants à l'examen des ruines, mais quand nous arrivâmes près de l'église ronde que nous avions aperçue de la cathédrale, nous entendimes retentir sur le bord opposé de la rivière, tout percé de cavernes les cris des apparitions des étrangers à une heure si avancée, ils

զարմացած՝ իրենց ոչխարները կը ժողովեն որ իրենց զետեմափոր բնակարանները քաշուին : Մեր առաջնորդը Քիւրտերուն ձայներէն քիջ մը վախցած, շուտ մը զմեզ քաղաքին սարիշ կողմը տարաւ, ուր որ հոյակապ տան մը մնացորդները կային :

Երբայու, առեւննիս մեծ աւերակի մը քովէն անցանք որ սովորաբար աւերակք բաղանեաց կըսուի, քեպտ եւ աւելի կընմանէր պալատի մը եւ եկեղեցւոյ մը որ առեւնով միացած մէկ բնակարան մը եղած կերեւնան : Թերեւս Սարգիս կաթողիկոսին Հայրապետական արձուղ Անի փոխադրած առեւնը յանուն սրբոյն Հովհաննէսայ կանգնած մարմարաբլուրէ մատուռն է . բայց այս խնդրոյն լուծմունքը ինծմէ հմուտ ուղեւորաց կըրողում :

Մեր առաջնորդին զմեզ տարած շէնքը տեսնելու արժանի բան էր, վասն զի ամբողջ մնացած պալատն այն էր միայն . քաղաքին պարսպին կպած է, եւ այլ եւ այլ աստիճաններով դեպ ի Ալազան կիջնայ անոր ձախ եզերքէն որ խիստ սեպացեալ է եւ աւերակներով ծածկած : Տանը դիմացի կողմը նարտախտի ձեւով շարուած մեծամեծ քարերով զարդարած է . մեծ դռնէ մը շէնքին ներսի կողմը կերբբցուի, որ կամ իջեւան մըն է եղեր, կամ մեծ մարդու մը բնակարան, բայց բազաւորական պալատ չէր անշուշտ, վասն զի արտաքին պարսպին քովն է : Ինծի մնար նէ, այն շէնքը հռչակաւոր Պահլաւունեաց ցեղէն, Վահրամ սպարապետին կամ անոր եղբորորդւոյն Գրիգոր Մագիստրոսի պալատը կանուանէի . վասն զի քաղցր է մարդկանց մտքին մեջ անմահ մնացած անուններով՝ անկենդան աւերակները կենդանացընել :

Առեւնն ուշ ըլլալուն ճկրցանք աւելի ուշանայ Անույ մեջ, եւ փութացինք քաղաքին դռները հասնելու . Սմբատ բագաւորին շինել տուած աշտարակազարդ պարիսպներուն քովէն երբայով : Այն բարձրաբերձ պարիսպները որ կարմիր քարերով պատած են, օրուան վերջի աղօտ լուսովը աւելի կարմիր կերեւնային : Սմբատ բագաւորը այն պարիսպները խոր խրամով մըն ալ պատեց, որ Ալազանի սեպացեալ ափունքէն մինչեւ Արփաջայի եզերքին շիտակ դեպ ի վեր էլած ժայռերը փորուած է . անով մայրաքաղաքին տկար կտորն ալ անմատչելի ըրաւ . դեռ այն խրամին նետրը կերեւնան : Միւս պարիսպը, որով քաղաքին դրսի կտորը կամ արուարձանը պատեր էր, հիմա ճկայ՝, եւ փլատակով ծածկեալ ընդարձակ դաշտին վրայ մէկ եկեղեցի մը միայն կըստնուի՝

rappelaient leurs troupeaux et allaient se réfugier dans leurs souterrains. Notre guide, auquel les cris de ces Kourdes inspirèrent quelques inquiétudes, se hâta de nous conduire dans une autre partie de la ville, là où l'on voyait les restes d'une splendide habitation.

« Chemin faisant nous passâmes près des vastes ruines qu'on appelle généralement *ruines des bains*, quoiqu'elles aient plutôt l'apparence d'un palais et d'une église réunis jadis en un corps de logis. Peut-être est-ce la chapelle en marbre érigée par le catholico Sarkis en l'honneur de sainte Riphisme, lorsqu'il établit à Ani le siège du patriarcat : du reste j'abandonne la solution de cette question à un visiteur plus érudit.

L'édifice où notre guide nous amena méritait parfaitement notre attention, car c'était le seul palais qui se soit bien conservé; il est adossé au mur de la ville et descendait par plusieurs étages vers l'Alaza, par la rive gauche, très-escarpée et couverte de ruines. Le devant de cette maison est orné de dalles arrangées en échiquier; une grande porte conduit dans l'intérieur de l'édifice, qui pouvait être ou un caravansérail, ou l'habitation de quelque grand dignitaire, mais certes ce n'était pas un palais royal, car il touchait au mur extérieur. J'étais bien tenté d'appeler cet édifice *palais de la célèbre famille des Pahlavouni*, soit du fameux capitaine Wahram, soit de son neveu Grégoire Magistros, car il est bien doux de pouvoir animer par des noms vivant dans la mémoire des hommes des ruines inanimées.

« L'heure avancée ne permettait pas de rester plus longtemps à Ani, et nous nous empressâmes d'arriver aux portes de la ville, en côtoyant les murs flanqués de tours construites par le roi Soumbat. Ces gigantesques fortifications, revêtues de dalles rouges, paraissaient plus rouges encore à la lueur des dernières clartés du jour. Le roi Soumbat défendit encore ces fortifications par un profond fossé, qu'il fit creuser depuis le bord escarpé de l'Alaza jusqu'aux rochers à pic de la rive de l'Arpatchaï, et rendit par là presque inaccessible le seul côté faible de sa capitale : on voit encore les traces de ce fossé. L'autre mur dont il entourait la ville extérieure ou le faubourg n'existe plus¹, et sur le vaste champ couvert de ruines on ne voit s'élever qu'une seule église d'une belle architecture; elle a été construite, dit-on,

¹ Կարծեմ քե Պ. Մուրաւեօֆ հոս կրսխալի, երկրորդ պարիսպը արուարձանը չէր պատեր, հապա բուն քաղաքը, եւ

² Il me semble que M. Mouravieff commet ici une erreur, car le second mur n'entourait pas le faubourg mais bien la

գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ. կրսեն բէ այն եկեղեցին հովուի մը շէնք է, որ այն տաճարը կանգնելու ուխտ քրէր է Աստուծոյ՝ երբ իր ոչխարները որ Անուոյ աւերակաց վրայ կարածէին, խիստ շատնան. Այսպէս անցանէն փառք աշխարհի :

Երկու մեծամեծ աշտարակներով զարդարուած բարձր դռնէ մը անցնելով քաղաքէն դուրս էլանք. արեւը մարը մտեր էր, եւ մենք վերջալուսոյն աղօտ լուսովը գրեթէ հինգ վերսք տեղ պետք էր քայլինք, եւ Արփաջայի վրայ անցնելու հուն մը գտնէինք որ գմեզ Անի տանող ճամբէն լաւ քլլայ : Գրեթէ բոլորովին մութ էր՝ երբոր մօտեցանք այն բարձր դրան որ գետին միւս կողմէն առաւօտը տեսած էինք. այն դռնը երկու բարձր սիւներով շինած էր, որ աշտարակներու կամ մինարէներու կընմանէին՝ իրարու հետ բերէ. կամարակապով մը միացած : Այս սիւներէն մեկուն վրայ գմբէքածէ. զարդ մը կայ՝ եկեղեցեաց գմբէքին նման. մեկայինը կործանած էր : Շատ մութ քլլալուն այն դրան արձանագիրը չէինք կրնար գտնալ եւ ըստ իմ կարծեացս, իրէն վայլած արձանագրութիւնը Տանքէի հանձարոյն դժոխոց դրանը համար ստեղծած խօսքն էր.

Ընդ իս են անցք ի ցաւալիցըն քաղաք,
Ընդ իս են անցք յաւերժական յերաշխեպս,
Ընդ իս են անցք յանհետացեալ մարդկան ազգ,
Հատ զամենայն յոյս որ ընդ իսդ անցանես : »

(Մնացորդը յաջորդ անգամ :)

par un pâtre qui fit vœu d'ériger ce monument à Dieu si ses troupeaux, qui broutaient l'herbe sur les rumes d'Ani, prospéraient : sic transit gloria mundi.

« Une haute porte, flanquée de deux tours massives, nous conduisit hors de la ville; le soleil était couché, et nous devons encore profiter de la dernière lueur du crépuscule pour faire à peu près cinq verstes et pour trouver un gué de l'Arpatchaï, plus praticable que celui qui nous avait conduits à Ani. Il faisait presque complètement sombre quand nous nous approchâmes de la porte élevée que nous avions vue le matin, du bord opposé; elle était formée par deux hautes colonnes, qui ressembloient à des tours ou à des minarets joints par une légère arcade. L'une de ces colonnes est couronnée d'une petite coupole, semblable à celle d'une église; la coupole de l'autre a été détruite par le temps. Il faisait trop sombre pour chercher l'inscription de cette porte, et à mon avis celle qui lui convenait le mieux était la légende créée par le génie du Dante pour la porte de l'enfer :

Per me si va nella citta dolente,
Per me si va nell' eterno dolore,
Per me si va tra la perduta gente :
Lasciate ogni speranza voi ch'entrate. »

(La suite au prochain numéro.)

Հ Ա Ն Գ Ի Թ Ա Ր Ա Ն Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ա Շ Է Ն Մ Ա Ր Գ Կ Ա Ն

ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ ԹԻԷՌԻ ՊԵՏՄԱՐԱՆ.

Պ. Թիւեռի (Յակոբ-Նիկողայոս-Յոզոստինոս) ծնաւ 1795ին մայիսի 20ին Գաղղիոյ Պլուա քաղաքը՝ աղքատ ու աննշան ծնողացմէ : Իր ծնընդեան քաղաքին մէջ մատենագրական ուսմունքը փառաւորապէս աւարտելէն յետոյ, 1811ին Փարիզ եկաւ, եւ ամենայն զիւրութեամբ վարժապետարանը (école normale) մտաւ, որպէս զի տերութեան դպրոցներու մէջ դասատու քլլալու պատ-

րաստուի. այն ատենը տասնըվեց տարեկան էր. վրան շատ ջանցաւ փափաքին իրատու. Փարիզէն դուրս տերութեան դպրոցներէն մեկուն մէջ դասատու դրուեցաւ : Ամենայն ուշադրութեամբ ու սիրով իր ծանր պաշտօնը կատարեց Թիւեռի մինչեւ որ Նափոլեոնի կայսերութեան դաղըրելովը ուսմանց կարգը տակն ու վրայ եղաւ, դպրոցներն առ ժամանակ մի գոցուեցան, ինքն ալ ելաւ Փարիզ

զեռ կեցած է, ինչպէս որ ես ստուգելի երկու տարի վերջը Ե. Խանիկ) :

ville même, et il est encore sur pied, comme j'ai eu l'occasion de le constater deux ans plus tard.

եկա ու ինքզինքը բոլորովին ուսման տուա : Սեն-Սիմոն անունով հոջակաւոր տնտեսագիտին հետ բարեկամացաւ եւ յետոյ անոր ատենադպիրն ըլլալով՝ հրատարակած քաղաքական եւ իմաստասիրական գրուածոցը յօրինուածոյն շատ օգնեց . եւ իր ազնիւ բնաւորութեամբն այնչափ սիրելի եղաւ անոր, որ այն գրուածոց մէկուն ձակաւոր դրուած է. « Օգոստինոս Թիեռի, որդեգիր Սեն-Սիմոնի : »

Ետքերը օրագրութեան հետեւեցաւ, ու այլ եւ այլ օրագրաց մէջ սկսաւ հատուածներ հրատարակել . Նորմանտացոց արշաւանքն մինչեւ Կարոլոս առաջնոյն մահը Անգղիոյ մէջ պատահած յեղափոխութեանց ըրած նկարագիրը շատ հաճուանցաւ ընթերցողաց : Անկէց քաջայերուած՝ միտքը դրաւ որ Նորմանտացոց Անգղիոյ տիրապետելը տեղնիտեղը գրէ : Ծանր աշխատանք էր այն . բայց քաջութեամբ ձեռք զարկաւ . գրատունէ գրատուն պտըտելով, շարքեր ամիսներ, անթիւ անհամար գրքեր կարդալով բոլորապէս, վերջապէս 1825 ին ի լոյս ընծայեց իր բազմաշխատ երկասիրութիւնը ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐՄԱՆՏԱՅԻՈՅ ՅԱՆՂՂԻՍ՝ :

Մեծ ընդունելութիւն գտաւ այս գործը, եւ դեռահասակ պատմաբանին — վասն զի քսանըվեց տարեկան էր — հանձարոյն վրայ ամենքը զարմացան : Այն սիրալիք ընդունելութեան վրայ շատ ուրախացաւ Թիեռի, քաջած աշխատութիւնը քիչ մը մոռցաւ, բայց ափսոս որ սաստիկ աշխատանքն աչքը չարաչար տկարացեր էր, եւ գրեթէ չէր տեսներ : Հարկ եղաւ որ հանգչիք իշկները խորհուրդ տուին որ ճամբորդութիւն

ընէ . Չուիցերի գնաց պտըտեցաւ, անկէց այ դարձաւ իր հայրենեացը տեսնելու արժանի տեղերը պտըտեցաւ : Երբոր 1826ին Փարիզ եկաւ, աշխատանքը նորէն ձեռք առաւ, բայց գրեթէ բոլորովին կուրցած : Առման Քառէլ անունով ուշիմ երիտասարդը քովն առաւ ու սկսաւ անոր քեղադրելով բան շարագրել : Յաջորդ տարին ՆԱՄԱԿԱՆԻ ՉՊՏՄՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂՂԱՅԻՈՅ ² ըսուած գործը հրատարակեց, անով ամենուն համարումը իրեն քաշեց, եւ արձանագրութեանց ու գեղեցիկ դպրութեանց ձեմարանը զինքը կաճաւորը ընտրեց 1839ին :

Թեպէտ եւ այսպէս բախտն ու փառքը դեռահասակ պատմաբանին ետեւէն կերբային, սակայն մարմնոյ տկարութիւնը զինքը հանգիստ չէր բողուր, եւ կուրութիւնը օրէ օր կաւելնար . այնպէս որ ստիպուեցաւ նորէն գրաւոր աշխատանքը բողուլ ու ճամբորդութիւններ ընել, հանքային ջրերու բաղնիքները երբայ :

Մինչեւ այն ատեն դեռ կարգուած չէր Թիեռի . հանդիպեցաւ կին մը որ հասկըցեր էր թէ ինչ փափաքելի բան է մարդուս իր անունը ուրիշ մեծ անուան մը, եւ կեանքը՝ փառաւոր

ու ցաւալից կեանքի մը հետ կցել, բողուց աշխարհիս ընդունայն գուարձութիւնները եւ ինքզինքը հրաշալի պաշտօնի մը ետիւրեց, որ էր վշտահար մարմնոյ մէջ ամփոփուած ընտիր հոգւոյ մը պահապան նրեշտակ ըլլալ :

Այն ազնուասիրտ կնոջ խնամօքը զօրացաւ քիչ մը Թիեռի, եւ կրցաւ ետեւէ ետեւ հրատարակել այս երկու հոյակապ գործքերը, ՏԱՄՆԱՄԵԱՅ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԽՈՒՉԱՐԿՈՒԹԻՒՆԷ ³ եւ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԵՐՈՎԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՅ ⁴ : Անոնց յաջորդեց ՊԱՏՄՈՒ-

Օգոստինոս Թիեռի.

¹ Histoire de la conquête d'Angleterre par les Normands.
² Lettres sur l'Histoire de France.

³ Dix ans d'études historiques.
⁴ Récits des temps mérovingiens.

ԹԻՒՆ ԵՐՐՈՐԿ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ¹ ըսուածը. երեքին մէջն ալ զարմանալի հանճարն ու վառվըռուն ու զարդարուն ոճը կը փայլին :

Իր անձնանուէր կողակցին մտադիր խնամքը մինչեւ վերջը վայելել չկրցաւ Թիեռի. 1844ին վախճանեցաւ նա, եւ իր ցաւերը կրկնապատկեցան. մինչեւ որ ինքն ալ 1856ին մայիսի 22ին մեռաւ վաքսունըմէկ տարեկան :

Ասկէց քսանուերկու տարի առաջ կուրցած ժամանակը գրուցեր էր քե « Կայ աշխարհիս վրայ բան մը որ նիրական վայելքներէն, հարստութենէ ու նաեւ առողջութենէ վեր է, եւ այն է որ մարդ իր անձը զիտութեան նուիրէ. » մինչեւ մահը գործով կատարեց Թիեռի ըսածը : Երէ բժիշկներուն խօսքին մտիկ ընէր ու միտքը յոգնեցընելէն ետ կենար, շատ կրնար ապրիլ, եւ երէ շատ աւելի ալ չապրէր՝ զէք առանց ցաւոց կապրէր : Մահուան անկողնոյն մէջ լեզուն որ բռնուեցաւ, հասկըցաւ որ ալ պէտք է բողոյ

աշխատանքը. վասն զի պառկած տեղը. կարդացընել կուտար շինուած գրքերն ու պակասութիւնները կըսէր որ սրբագրեն :

Գաղղիոյ պատմութիւնը հասուն քննութեամբ գրուած չըլլալով՝ մէջը շատ անհիմն ու առապելեայ դէպքեր կային. Թիեռիին մեծ արդիւնք այն եղաւ որ զանոնք մանրագնին եւ անձարեղ բանաքննութեամբ հետազօտեց, անոնց անվաւրութիւնը բազմաքիւ վկայութիւններով հաստատեց, ու ազգային պատմութենէն դուրս հանեց. ուստի եւ գերմանացի հեղինակին մէկը կըսէ քե « Միայն Թիեռին մեզի հասկըցուց գաղղիական միապետութեան տասըջորս դարերը. » վասն զի իրմէ առաջ Գաղղիոյ պատմութիւնը գրողները մինչեւ չորեքտասաներորդ դար առանց քննութեան առասպելն ու ճշմարտութիւնը խառն իբրեւ ստոյգ կը պատմէին, եւ ասոնց մէջ անուանի են Կառնիէ, Անքըբիլ եւ Միլոյ :

Կ Ե Ն Յ Ա Ղ Օ Գ Ո Ւ Տ Բ Ա Ն Ք

ՉԱԳԱՒՈՏ ԿԱՄ ՄԵՒԱԿ.

Չագախտը կամ մելխակը (զարանֆիլ աղածը) միջակ բարձրութեամբ ծառ մի է, այսինքն հազիւ 10 մերր բարձրութիւն կունենայ : Տերեւները հակադիր են, ձուածեւ, սրածայր, լերկ, ողորկ, փայլուն, խոշոր երակներ ու ջղեր ունին, եւ բոլոր տարին դալար կըմնան : Ծաղիկները վարդագոյն են եւ հոտաւետ :

Այս ծառը որ Հնդկաստանի արեգական տակը բուսածներուն գեղեցիկներէն մէկն է, մշտադալար բուրգի մը կընմանի՝ անքիւ գեղատեսիլ ծաղիկներով զարդարեալ : Ամէն մասունքը հոտաւետ են, բայց ամենէն աւելի ծաղկունքը, որոց անոյշ հոտը մինչեւ հեռաւոր տեղեր կըբուրէ, նաեւ չորնայն ետքն ալ :

Այս հոտը աւելի ալ սաստիկ կըլլայ չբացուած կոկոններուն վրայ. եւ ասոնց չորցածներն են որ կըվաճառուին ու շատ բանի կըգործածուին.

ասոնց ալ ծաղին անունը կուտանք հայերէն, այսինքն մելխակ կամ ձագախտ (զարանֆիլ) :

Հին բնապատումք՝ կըճանաչէին ձագախտը, որ Ովկիանիոյ Մոլուքեան կղզիներէն եկած է : Միջին դարու մէջ Վենետկեցիք յեգիպտացոց եւ յԱրաբացոց կըգնէին մելխակն ու կըբերէին Եւրոպացոց կըվաճառէին : Երբոր Վասքոյ Կամա Բարեյուսոյ Գլխէն անցաւ, Փորբուգայցիք Մոլուքեան կղզեաց տիրեցին. բայց շուտով Հոլանտացիք անոնց ձեռքէն առին, եւ այս համեմին վաճառումն իրենց սեպհականեցին, եւ գլխաւոր տեղն էր Սմալոյնա կամ Սմալուան կղզին :

Ուրիշ ազգերը շատ ջանացին որ Եւրոպան Հոլանտացոց այն մենավաճառութենէն ազատի. բայց ջանքերնին փուճ եղաւ, եւ շատ անձինք անոնց արքնութեանն ու խստութեանը զոն եղան : Փուար անունով գաղղիացին, որ Գաղղիոյ կղզոյն կուսակալն էր, 1770ին երկու նաւ դրկեց որ երբան տնկելու համար ձագախտ բերեն. ասոնք շատ կղզիներ պտըտեցան ու տեղ մը մելխակի

¹ Histoire du tiers-état.

ծառ չգտան, որովհետև Հոլանտացիք բոլորն ալ ջարդել տուեր էին : Վերջապես անտանելի աշխատանքով անհամար վտանգներէ ու Հոլանտացոց նաւերէն ազատած՝ դարձան եկան Գաղղիոյ կղզին, հետերնին բերելով այն ցանկալի բոյսը : Անկէջ տարածուեցաւ ձագախոտը Մահէ ու Պուրպոն կղզիներն ու հասարակածի Ամերիկան : Կուլանա մտաւ 1774ին, եւ Գաղղիացոց ձեռքն եղած Անթիլեան կղզիները 1789ին. յետոյ մտանաւ Մասքարենեան կղզիքը, Սումատրա, եւ այլն :

Ձագախոտը շատ փափուկ ծառ է. որպէս զի լաւ յառաջ գայ, պէտք է որ դիրքն արեւելեան ըլլայ, եւ կամ գէթ հարաւային. հովը, արեւն ու

Որչափ կարելի է այն տեղը ցանելու է ուր որ պիտի բուսնին մեծնան ու ծառանան, վասն զի տեղափոխութիւնը շատ դժուարութիւններ ունի. պէտք է որ բոլոր արմատին կպած հողովը հանուին, եւ դրուած ծակն այնչափ լայն պիտի ըլլայ որ արմատին չորս դին գէթ 15 հարիւրամէրը խոտոջ մնայ, զոր չոր տերեւներով լեցընելու է. եւ յետոյ խրաքանջիւր ծակին բերանը պէտք է ճիւղերով ու խոխներով գոցել, որպէս զի վնասակար կենդանիք, մանաւանդ մկները մէջը չմտնեն :

Առաջին տարիները ձագախոտը արեւուն ձառագայթներէն կը բաշտուանեն առանց ցողոյ, եղեամի եւ անձրեւի ազդեցութենէ խափանելու. ուստի եւ շատ լաւ յառաջ կուգայ ցանցառ ու բերել տերեւ ունեցող ծառոց տակ, ինչպէս են գլխաւորաբար արմաւենիներ, եւ աւելի լաւ՝ անտառներուն խոնաւ ու անարեւ տեղերը :

Հնգկաստանի ու Բայենի մէջ ձագախոտը աղուրիով կը բազմացընեն, եւ այն ժամանակ միայն կը կտրեն ծառոյն վրայէն այն աղուրիները, երբոր հոյզը կը սկսի վեր ելլել : Այս կերպին աղելութիւնն այն է որ ծառն աւելի շուտ կը պտղաբերի :

Ճիւղերն ու նաեւ բունը շատ բարակ ըլլալով, երէ քիչ մըն ալ բարձր ըլլան, խոշոր ու ծանր գլխոյն չլիմանալով՝ բերել քամիէ կը կտորին. ուստի չեն բողբոլ որ ծառի պէս բարձրանան. Մարիտիոս ու Պուրպոն կղզեաց մէջ ուր յաճախ են փոթորիկք, 5 մեթրէն աւելի չեն բողբոլ որ բարձրանայ :

Եւրոպայի մէջ ձագախոտը բարձր ջերոցներու մէջ միայն կրնայ բուսնիլ, եւ այն շատ դժուարութեամբ, ու 2 կամ 3 մեթրէն աւելի չբարձրանար :

Մոլուքեան կղզեաց մէջ երեք տարիէն կը սկսի պտուղ տալ ձագախոտը. բայց առատ պտղաբերութեան ժամանակը հինգերորդ տարին է. իսկ ուրիշ տեղեր՝ հազիւ տասներորդ տարին :

Մեխակը իբրեւ համեմ այն ատեն կը ժողովնէ՝ երբոր ծաղիկը քիչ մը կարմրի եւ սկսի բերքերը բանալ, որ բեւեռին ծայրը քիչ մը ուռելով կոր գնցակ մը կը ձեւացընեն. եւ որովհետեւ ծաղիկներն ետեւէ ետեւ կ'ելլեն, ժողովելն ալ ամիսներ կը քշէ : Որչափն որ կրնան՝ ձեռքով կը ժողովնէ, յետոյ մնացած բեւեռները երկայն եղեղներով վար կ'առնուն որ ծառին տակ փռուած սաւաններու մէջ կ'իյնան : Մոլուքեան կղզեաց ձագախոտը տասներորդ կամ տասուերկուերորդ տա-

Մեխակ.

ջորութիւնը շատ վնասակար են, եւ ամէն հող յարմար չգար. գորաւոր, խոր ու զով երկիրներ կը սիրէ :

Այս փափկասէր ծառոյն մշակութիւնը շատ խնամք կուգէ : Երկու կերպով կը բազմանայ, սերմամբ եւ աղուրիով (տալուրմա). առաջին կերպին մէջ՝ հասունցած պտուղը 8 տասնամէրը խորութեամբ գետնին մէջ կը բաղն առանց ծակը բոլորովին հողով լեցընելու. յետոյ բոլոր այն ծակերուն վրայ կարգ մը տերեւ կը տարածեն եւ զգուշութեամբ կ'ոռոգեն :

րին սովորաբար մեկ քաշէն աւելի բեւեռ կուտայ. եւ ամէն մեկ քաշին մէջ տասուերկու հազար բեւեռի չափ կըլլայ :

Մեխակը ծխով կամ արեւու մէջ կըչորցընեն : Երբոր ծխով չորցուի, բոլորովին կըսեւնայ, ու եղը կըցամքի. իսկ արեւու մէջ որ չորնայ, այնչափ չսեւնար, եւ ամենեւին եղը չկորսնցընէր, եւ ասանկ են Հնդկաստանէն եկածները, որ աւելի յարգի են :

Երբոր ձագախոտին ծաղիկները մոռցուին կամ կամաւ բողուին, պտուղ մը կուտան որ ՄԵՆԱԿՍՊՏՈՒՂ կըսուի. երկայնաձեւ է ու սեւկակ, եւ մէջը խժային նիւթէ ձուածեւ կարծր ու սեւ նուշ մը ունի, որ բեպետեւ անոյշ կընոտի, բայց բեւեռներուն չափ սաստիկ չէ հոտը : Թարմ եղած ժամանակը Հոլանտացիք շաքարով կեփեն ասիկայ ու կերակուրէ ետքը կուտեն իբրեւ մարսեցուցիչ :

Ձագախոտին ամէն մասունքը բանի կուգան տնական տնտեսութեան, արհեստից, բժշկութեան, իւղագործութեան եւ ըմպելեաց մէջ :

Փայտը, մանաւանդ վայրի ձագախոտիներ կարծր է, պինդ եւ ծանր. գոյնը կարմրախայտ մոխրագոյն, կեղեւը գորշխառն, միահարք եւ լերկ. բէ ատաղձագործութեան եւ բէ արուեստից մէջ կըգործածուի : Բժշկութեան մէջ կեղեւէն զատ՝ տերեւն ալ կըգործածուի, որ կարծր է, մութ կանանչ, հոտն ախորժելի, եւ սաստիկ համեմիչ :

Ծաղկին կորերը որ ՃՐՔՆԷ ՄԵՆԱԿՍ կըսուին, բարակ են, բազմաճիւղ, գորշխառն, սաստիկ կընոտին, եւ իւղագործութեան մէջ կըգործածուին :

Ամէն տեղ իբրեւ համեմ խոնակերոցներու մէջ կըգործածուի մեխակը, եւ մանաւանդ Արեւելք, իսկ Եւրոպայի մէջ քանի կերբայ կըպակտի տաքցուցիչ ու պնդացուցիչ բնութեանը համար : Մեխակի խղն ալ բէ իբրեւ անուշահոտութիւն կըգործածուի, եւ բէ փատած կամ ցաւած աղոտներու դեղ, որ վրանին դրուելով ցաւած ջիղը կայրէ ու ցաւը կանցընէ. բայց զգուշանալու է որ քովի ողը ակուաներուն չըրպչի, վասն զի կրնայ փտուրիւն պատճառել :

ՉՈՐԲԷՏԱՍԱՆԵՐՈՐԳ ԴԱՐՈՒՆ ՄԷԿ ՄՈՒՐԱՅԿԱՆԸ.

Յովհաննէս Թուլեր, անուանի դոմինիկեան կրօնաւորը որ 1579ին վախճանած է, կըպատմէ բէ որ մը եկեղեցոյ մեկուն դրան առջնը մու-

րացկան մը տեսեր է ոտքերը աղտոտ ցեխոտ եւ հագուստը պատրուած : Մօտեցեր անոր ու — Աստուած քեզի բարի լոյս պարգեւէ, ըսեր է : — Բարի լոյս, կանչեր է մուրացկանը. չար լոյս երբէք չեմ ունեցեր որ Աստուած այսօր բարին տայ ինձի : — Ինչո՞ւ այսպէս պատասխան կուտաս, կրկներ է Թուլեր. լաւ է ուրեմն, Աստուած զքեզ երջանիկ ընէ : — Այս խօսքերդ ինչ կընշանակեն. ես ոչ երբէք դժբախտ ապերջանիկ եղեր եմ :

Թուլեր աղքատին այս խօսքերուն վրայ զարմացած կաղաչէ որ միտքը աւելի լաւ բացատրէ :

— Գլխուս վրայ, կըսէ անիկայ : Ինձի բարի լոյս մաղբեցիր, եւ ես հրամանոցդ զրուցեցի որ ոչ երբէք չար լոյս ունեցեր եմ : Երբոր անօրի կըմնամ՝ զԱստուած կօրհնեմ. երբոր կըմբսիմ, երբոր անձրեւ կուգայ, ձիւն կիջնայ, գլխուս վրայ կարկուտ կըբափքըփի, երբոր օղը բաց կամ գոց է՝ զԱստուած կօրհնեմ. երբոր խեղճ արհամարըուած, անօգնական ու անխնամ երեսի վրայ կըմնամ՝ դարձեալ զԱստուած կօրհնեմ : Ասոր համար երբոր ինձի երջանկութիւն մաղբեցիր, պատասխան տուի բէ ոչ երբէք դժբախտ եղեր եմ, վասն զի միշտ շանացեր եմ Աստուծոյն իմոյ կամքը կատարել, եւ բոլոր իմ կամքերս անոր կամացը համաձայնել, որպէս զի ինչ որ ինքն ուզէ՝ ես ալ նոյնն ուզեմ :

— Բայց ինչ կընես բէ որ Աստուած զքեզ դժոխք իջեցընէ :

— Զիս դժոխք իջեցընէ, կըպատասխանէ մուրացկանը. բէ որ այնպիսի բան մը ընէ, երկու բեւ ունիմ, անոնցմով զինքը կըզրկեմ, որոց մէկը խոնարհութիւնն է եւ միւսը սէր. եւ այսպէս զինքը պինդ գրկելովս պետք է որ ինքն ալ հետս դժոխք իջնայ, ուր աւելի երջանիկ կըլլամ իրեն հետ՝ քան բէ առանց իրեն արքայութեան մէջ :

ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ
(Շարայարութիւն. Տես էջ. 41. 105.)

Գ.

ՈՒՐԻՇԻ ԱՆՀԱՆԳՍՏՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՃԱՌՈՂ ԲԱՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ԱՆՀԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ.

1. Սաստիկ ու բարձրաձայն կըփոնգտայ, եւ բերանը բաշկինակովը չգոցելով՝ վրան գլուխն ու բոլոր քովինները բքով ու խլինքով կըլեցընէ :
2. Քովը կեցողին երեսն ի վեր կընազայ՝ առանց բերանը ձեռքովը գոցելու : Յամ ձայնով խօսելու տեղ կըպոռայ կըպոռաչտայ :
3. Բազմութեան մէջ քրին տակէն կերգէ, կը-

սույէ եւ կամ մատուրներուն ձայն հանել կուտայ, որով ընկերութենէն ձանձրանալը ամենուն կը-
յայտնուի :

4. Երբոր զինքը նստելու հրամցընեն, ամենէն
չաւ արողը կընտրէ, քաշկըռտելով կըբերէ եւ
ուրիշներուն արգելք եղող տեղ մը կըղնէ :

5. Մէկու մը հետ խօսած ժամանակը կերթայ
քիբը կըմտնէ ու շնչովը երեսը կըլեցընէ : Ան-
դադար ճրագին առջեւէն կանցնի կըղառնայ, եւ
կամ կերթայ դիմացը կընստի ու ամենուն լոյսը
կըխափանէ :

6. Յանկարծակի ճրագը մէկուն աչքին կըմօ-
տեցընէ կամ կըննտացընէ :

7. Քովի կեցողին երեսն ի վեր փչելով ճրագը
կըմարէ :

8. Ձեռքը քթախտտի բուփ որ անցնի, կըբա-
նայ կըփչէ ու աչքը քթախտտով կըլեցընէ :

9. Կրակն անանկ կըփչէ որ աչքդ՝ վրադ
գլուխդ մոխրով ու ծխով կըլեցընէ :

10. Ախտո կերթայ ու վրան գլուխը հոտեցընե-
լով վեր կեցէ, բոլոր տունը գարշահոտութեամբ
կապականէ :

11. Մագերը քովինին աչքը խօթելու պէս կը-
մօտենայ անոր :

12. Քովիններուն վրայ կըկորընի ու չմտածեր
որ գանոնք կըլոգնեցընէ :

13. Քովինները կըհրէ կըհրմըշտըլէ : Տան մէջ
բայած ժամանակը սաստիկ ուժով կըկոխէ ու
ոտքին անախորժ ձայնովը գամենքը անհանգիստ
կընէ :

14. Առանց գզուշութեան կան կարասեաց վրայ
կորընելով գանոնք կաւրէ կամ կաղտոտէ :

15. Ուրիշի առջեւ անդադար բարձր ձայնով
քիբը վեր կըքաշէ, ասդին անդին կամ կրակի
վրայ կըքքնէ ու բնաւ չմտածեր որ կընայ դիմա-
ցիւնին սիրտը խառնուիլ :

16. Պատուհանէն վար կըքքնէ, ջուր եւ ուրիշ
բան կընետէ ու չմտածեր որ կընայ անցնողներէն
մէկուն գլուխը գալ :

17. Ո՛ր որ կըմտնէ դռները բաց կըբողու, եւ
միշտ ետեւէն մէկը պէտք է որ գանոնք գոցէ.
չգիտեր որ մարդ դռները գտածին պէս պէտք է
բողու, բաց գտաւ նէ՛ բաց, գոց գտաւ նէ՛ գոց :

18. Խօսակցութեան մէջ ամենեւին գէշ ու
սխալմխալ խօսելէն չզգուշանար :

19. Շէնքով շնորհքով բարեւ տալ անգամ չգի-
տեր. բարեւ տամ ըսելով շանը բարին վրայ կը-
կոխէ, քովի կեցողը կըհրէ, արողը կըշրջէ եւ
կամ ետին կեցող տղան գետին կըձգէ :

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ .

(Շարադարութիւն. Տես էջ 18, 43, 67.)

Ինչէն է որ բաց տեղ փռուած լաթերը աւելի
շուտ կըջորնան քան թէ գոց սենեկի մը մէջ
փռուածները :

— Վասն զի հովէն կաւուրի կերթայ բաց լաթե-
րուն խոնաւութիւնը, եւ շոգիացումը դիւրաւ
կըլլայ :

Ինչո՞ւ համար է որ շոգիացումը խիստ շուտ
կըլլայ բարձր լեռներու վրայ :

— Վասն զի բարձր լեռներուն օդը աւելի նօսր
է քան թէ դաշտերուն երեսի օդը :

Ինչէն է որ երբեմն անտառի մը ծառերուն
տակի խոտերը դաւար մնացած կըլլան, մինչդեռ
անդին դաշտերուն մէջի կամ բաց լեռներուն
վրայի խոտերը չորցեր են :

— Վասն զի Ա., ծառերուն բարձր ճիւղերն ու
տերեւները չեն բողուր որ արեւը հոն գարնէ եւ
շոգիացումը սաստկանայ .

Բ., ծառերուն տերեւները այնպէս կըծածկեն
տակի խոտերն որ այն տեղի օդը դժուարաւ կը-
փոխուի, եւ գրեթէ միշտ լեցուն է խոնաւութեամբ :

Ինչէն է որ խորունկ ձորերը, շտեմարանները
եւ ուրիշ գետնափոր տեղուանք միշտ խոնաւ են :

— Վասն զի Ա., արեւուն ճառագայթները
անոնց մէջ չեն գարներ .

Բ., անոնց մէջի օդը դժուարաւ կըփոխուի .

Գ., Այն օդը միշտ շոգիով լեցուն է :

Ինչէն է որ պարտիզպաններուն այլ եւ այլ բու-
սոց վրայ դրած ապակիէ անօրներուն տակի հողը
խոնաւ կըլլայ, մինչդեռ անոնց քովերուն հողը
չոր ու փխրուն է :

— Վասն զի ապակին ջրողոր որ գետնին շո-
գիացմամբը եւ մանաւանդ մէջի բոյսերուն ար-
տաշնջութեամբը ձեւացած գոլորշին դուրս ելլէ :

Ինչէն է որ ամառները շատ անգամ ջրամբար-
ները կըցամքին :

— Վասն զի անոնց ջրոյն շոգիացումը շուտ
շուտ կըլլայ՝ Ա., արեւուն ճառագայթից տաքու-
րենէն .

Բ, ջրին ցամքելովը. Գ, օդոյն անօսրանալովը :
 Ինչէն է որ շատ անգամ ամառ ատեն ճահիճ-
 ները, լճակները, վտակները եւ ուրիշ ջրոտ
 տեղեր կը ցամքին :

— Վասն զի անոնց ջրերը մեկդիէն շոգի կը-
 դառնան ու մեկայ կողմանէ անձրեւով չեն նորո-
 գուիր :

Շոգիացումը ինչ փոփոխութիւն կը պատճառե-
 այլ եւ այլ նիւթոց մեջի ջերմութեանը վրայ :

— Շոգիացեալ հեղանիւքը՝ շոգի տուող նիւ-
 թոյն տաքութեան մեկ մասը ինքը կը ձգէ :

Թէ որ մատիդ ծայրը բրջես բերնովդ ու օդին
 մեջ բռնես, ինչո՞ւ համար ցրտութիւն կիմանաս :

— Վասն զի բուքը խիստ շուտով շոգի կը դառ-
 նայ, շոգին ալ մատին տաքութեան մեկ մասը
 կը ձգէ՝ իրեն կը քաշէ, անով պաղութիւն կը պատ-
 ճառի :

Ինչէն է որ կաշիիդ վրայ քիչ մը երեք որ դնես՝
 սաստիկ ցրտութիւն կիմանաս :

— Վասն զի երեքը խիստ շուտ կը շոգիանայ եւ
 շատ ջերմութիւն կը ձգէ, անով սաստիկ ցրտու-
 րիւն կը պատճառի :

Երբոր մարդուս մարմնոյն մեկտեղը բորբո-
 քումն եղած է, երբը ջրէն ինչո՞ւ լաւ է տաքու-
 րիւնը առնելու համար :

— Վասն զի աւելի բոջական ըլլալով՝ աւելի
 ալ շատ տաքութիւն կը քաշէ :

Այրուքի մը վրայ երեք դնելը ինչո՞ւ համար
 աղէկ է :

— Վասն զի երեքը խիստ շուտ կը շոգիանայ,
 շոգիացումն ալ այրուքին տաքութիւնը կը տանի :

Ոտքերնիս կամ հագուստնիս քաց եղած ատենը
 ինչո՞ւ կը մըսինք :

— Վասն զի ոտքի ամաններուն ու հագուստնե-
 րուն խոնաութիւնը շուտ մը կը շոգիանայ, եւ
 այն շոգիացումը մեր մարմնոյն տաքութեան մեկ
 մասը կ'առնէ կը տանի, անով կը մըսինք :

Մեկուն ոտքը կամ հագուստը բրջուելով՝ ինչո՞ւ
 հարբուիս կը ըլլայ :

— Վասն զի շոգիացմամբ մարդուս մարմնոյն
 երեսէն այնչափ ջերմութիւն կելլէ որ անոր սովոր-
 ական տաքութեան աստիճանը շատ կը պակսի,
 ուստի մարդուս առողջութիւնն ալ կ'ալլայի :

Ինչո՞ւ համար վնասակար է քաց սաւաններու
 մեջ կամ քաց լաբերով քնանալը :

— Վասն զի լաբերուն քացութիւնը շոգի դառ-

նալու համար՝ մարդուս մարմնէն անդադար տա-
 քութիւն կը քաշէ. անով կենդանական ջերմու-
 րիւնը իր սովորական աստիճանէն վար կիջնայ :

Մարդուս մարմնոյն սովորական ջերմութեան
 պակսելովը ինչո՞ւ համար առողջութիւնը կը վնա-
 սուի :

— Վասն զի արեան շրջանին գուգակշռու-
 րիւնը կ'աւրուի. մարմնոյն երեսը պաղելով՝
 արիւնը դեպ ի ներքին գործարանները կը քշուի,
 անոնք ալ աւելորդ արեամբ լեցուելով նեղութիւն
 կը քաշեն :

Ինչէն է որ նոյնպէս չմտիք մարդ երբոր բրջուած
 լաբերուն վրայէն մաքիւնքոշ մը այսինքն անքաց
 վերարկու մը հագնի :

— Վասն զի այն վերարկուն ամենեւին ջուր
 չձծելով՝ արգելք կը ըլլայ շոգիացման. եւ երբոր
 հագուստներուն խոնաութիւնը շոգիանայ չկա-
 րենայ՝ մարմնոյն ջերմութիւնը չպակսիր :

Այս սկզբամբ ջրաբուծութիւնն ալ կը քացա-
 տրուի :

Ինչէն է որ նաւավարները հարբուիս չեն ըլլար՝
 քեպէտ եւ շատ անգամ բոլոր օրը ջրի մեջ են :

— Վասն զի Ա., ծովուն աղը շոգիացման քիչ
 մը արգելք կը ըլլայ, եւ տաքութիւնը անոնց մար-
 մնէն կամաց կամաց պակսելով՝ առողջութիւննին
 չ'ալլայիր .

Բ, ծովուն աղը գրգռիչ զօրութիւն մը ունենա-
 լով՝ մարմնոյն մեջի արեան շրջանը կ'առնի մեջ
 կը պահէ :

Երբոր տաք սենեկի մը գետինը պաղ ջուր
 սրսկես՝ ինչո՞ւ համար կը պաղի :

— Վասն զի սրսկուած ջուրը սենեկին տաքու-
 րենէն շուտ մը շոգի կը դառնայ, եւ որովհետեւ
 շոգիացմամբ ջերմութիւնը կը ձգուի, սենեակն ալ
 կը պաղի :

Ինչէն է որ փողոցները ջրոտին նէ՝ աւելի գով
 կը ըլլան :

— Վասն զի ջրոյն շուտ մը շոգի դառնալովը
 ջերմութիւնը կը քաշուի :

Սաստիկ անձրեւէ մը ետքը օդը ինչո՞ւ կը պաղի
 ամառ ատեն :

— Վասն զի բրջուած գետինը շոգի դարձնե-
 լով իր խոնաութիւնը՝ տաքութիւնը կը կորսն-
 ցնէ, եւ ամէն անգամ որ գետինը պաղի՝ օդն
 ալ կը պաղի :

Ինչէն է որ երբոր ձեռքդ տաք ջրով լուանաս՝
 կը պաղի :

— Վասն զի ձեռքին երեսն տաք ջուրը շուտ կը շոգիանայ, եւ շատ մը տաքութիւն կտանու կաշիէն :
Ընդհանրապէս ամառն ու աշնան ատեն՝ ծախու կարագին երեսը ինչո՞ւ համար բաց լաքով կը ծածկեն :

— Վասն զի Ա., բաց լաքը չբողուր որ կարագին վրայ արեւ զարնէ ու հալեցընէ .

Բ., բաց լաքին շոգիացմամբ կարագը բարձ ու պինդ կը մնայ :

Ինչո՞ւ համար ձկնավաճառները իրենց ծախելու ձկներուն կողովին վրայ բաց լաք մը կը ձգեն :

— Վասն զի Ա., բաց լաքը չբողուր որ արեւը զարնէ ձկներուն վրայ ու արեւ գիրենք .

Բ., բաց լաքին շոգիանալովը ձկները բարձ կը պահուին :

Ինչէն է որ ընդհանրապէս անձրեւոտ ամառն ետեւ ցուրտ ձմեռ կը լլայ :

— Վասն զի ամառը եղած շոգիացման շատութենէն՝ գետին տաքութիւնը շատ պակաս կը լլայ, անով օդն ալ աւելի կը պաղի :

Հնդկաստան տան մէջի սենեակները շատ անգամ իրարմէ բաժնուած են կտակ կամ ուրիշ նիւթերէ վարագոյրներով որ ստեպ ստեպ պաղ ջրով կը բրջեն, ասոր պատճառն ինչ է :

— Վասն զի Ա., կտան ու անոր նման լաքերը ջերմութեան համար գեշ հաղորդարար են .

Բ., անոնց վրայ սրակուած ջրոյն շուտ մը շոգի դառնալովը՝ սենեկին մէջի տաքութիւնը 10 կամ 15 աստիճան վար կիջնայ :

Ինչէն է որ հիմա Անգղիա աւելի տաք է քան քէ ատենով՝ որ այնչափ շատ ջերմ ալ կը լլար հոն :

— Վասն զի հիմա ջրոտ տեղուանքը չորցուած ու երկիրը լաւ մշակուած է :

Ինչէն է որ երկրի մը ջրոտ տեղուանքն որ չորցընեն՝ տաքութիւնը կը շատնայ :

— Վասն զի երկրին ցամքելովը շոգիացումը կը պակսի, եւ այն ատեն աւելորդ խոնաւութիւնը շոգի դառնալով՝ գետինն տաքութիւնը չպակսի :

Երկրի մը տաքութիւնը մշակութեամբ ինչո՞ւ կաւելնայ :

— Վասն զի Ա., ցանկերն ու կարգաւ շարուած ծառատունկերը կը շատնան .

Բ., գետինը աւելի լաւ կը ցամքի .

Գ., ընդարձակ անտառները կը կտրուին :

Ցանկերն ու կարգ կարգ տնկուած ծառերը ինչո՞ւ համար երկրի մը տաքութիւնը կաւելցընեն :

— Վասն զի երկիրը հովերուն դեմ կը պաշտպանեն, եւ շոգիացումը կուշացընեն :

Թէ որ ցանկերն ու կարգաւ տնկուած ծառերը երկրին տաքութիւնը կաւելցընեն, անտառները ինչո՞ւ համար նոյն երկրին ցուրտը կը սաստկացընեն :

— Վասն զի Ա., անտառները՝ երկրին վրայէն անցնող ամպերը կը բռնեն ու կը խտացընեն .

Բ., չեն բողուր որ գետինը արեւ տեսնէ ու հով առնու .

Գ., անտառներուն գետինը միշտ ծածկուած է երկայն ու բաց խոտերով, փտտած տերեւներով ու քանձր մացառներով .

Դ., մեծամեծ անտառներու մէջ միշտ կը գտնուին խորունկ փոսեր ու ջրոտ եւ ճախճախոտ տեղեր :

ՆԻՆՁ ԵՒ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԲՆՈՒԹԵԱՆ.

Երբոր այգեկուրքը կը մըննայ ու լիաբուլիս հնձաններէն զուարբարար զինին տակառներու մէջ կամփոփուի, ետեւէն զիշերուան պահապանի պէս ծանր ծանր քայելով կուգայ աշունը, բնութեան կենդանութիւնը կը տանի, երկրիս հանգէ կը սէ, եւ այնպիսի տխրութիւն կը արիք չորս դին, որ կարծես քէ մեկ մըն ալ յաւիտեան ուրախութիւն ու զուարբութիւն պիտի չտեսնուին : Թանձր մշուշ մը մընուրտը կը պատէ, արեգակն ամպերու մէջէն երբեմն երբեմն կերեւայ ու կը պահուրտի աներեւոյք կը լլայ. տկար ճառագայթները տերեւամերկ ծառոց ծայրերուն զարնելով՝ վերջին ողջոյնը կուտան : Սուգ կը մտնէ բնութիւնը, ծաղիկը երերուն ցօղնոյն վրայ կը բարշամի, տերեւները կը բափքը փին ու անցաւորաց ոտքին տակ կը բաւալին, կը պտուտուին : Ազուաք իրիկուան դեմ վերջալուսի ժամանակ երամովին բլրակներուն վրայ կը բոջը տին, եւ իրենց սրածայն կոխներովը բնութեան մահը կը գուժեն : Իսկ երկինք փոխանակ իր լուսապայծառ աստղերը մեր գլխուն վրայ շոգացընելու, տերեւագուրկ ծառոց կմախներուն մէջէն ցուրտ մառախուղ կիջեցընէ, որ ճիւղէ ճիւղ իր արտասուաց ոլոնաձեւ շիքքը մեռած տերեւներուն վրայ կարեցընելով՝ մեռեալ բնութեան գերեզմանին վրայ կողբայ :

Այս ընդհանուր տխրութեան վրայ շատ չանցնիր՝ ձմեռը կուգայ. ձիւնը կիջնայ եւ մինչեւ մարդուս ոտքին ձայնը կը խափանէ : Մարդս լռեալ դադարեալ երկրիս վրայ ստուերի մը պէս լռիկ մնչիկ կանցնի. եւ կը կարծուի քէ ալ ամեն

բանի վրայ նոյն տրամական քողը պիտի պատէ, գեղատեսիլ սիրուն վարդը ոչ եւս իր քաղցր հոտովը մեր սիրտն ու միտքը պիտի զուարճացընէ, եւ չորցած տձեւ որբերն ոչ եւս տերեւագարդ պիտի գեղեցկանան ու ծիրանեփայլ ողկոյզներով տեսողաց զուարթամտութիւն պիտի ազդեն :

Մի փութար . երկայնամիտ եղիք քիչ մը . բնութեան այս համատարած համրութիւնն ու անկենդանութիւնը տեսնելով մի յուսահատիր . գիտցիր որ պատրաստութեան հետ է որ նորափետուր կեանքով մը երեւնայ . յոգնած տկարացած ոյժն ու կարողութիւններն անձայն կընորոգէ կըսրէ, որպէս զի գարնանային արեգական գեղածիժաղ ճառագայթը վրան զարնելուն պէս, նորէն յերեւան գայ, ինքզինքը ցուցընէ, ամենաբեր ձեռօք . այն ատեն յարութիւն կառնուն կանաչագեղ ծառք եւ ծաղկունք, երփներանգ կըզարդարուի երկիրս, եւ մեկ օրուան մէջ դարձեալ ականատես կըլլայ մարդ առոյգ բնութեան բիւրապատիկ սքանչելեացը, եւ բիւր փառք եւ գոհութիւն կըմատուցանէ այն հիասքանչ բնութեան բարեխնամ Արարչին :

ՏԱՆՏԻԿԻՆ.

Առաքինի, պարկեշտասուն, բարեկիրք եւ ժրագլուխ տանտիկին մը անգին ու դժուարագիւտ գանձ է, վասն զի իրմէ կրկախուի տանը յաջողութիւնը, տղոց քաջողչութիւնն ու տանտիրոջ բարօրութիւնը : Բարւոյն ու միանգամայն գեղեցկին կըզբաղի, վասն զի բնակարանին կարգաւորութիւնն արուեստանար ձեռագործի կրնմանի, զոր ամեն օր կըստեղծէ ու կընորոգէ : Ժրագլուխ տանտիկինը պէտք է որ կանանց ամեն կատարելութիւններն ունենայ, այսինքն կարգաւորութիւն, մաքրասիրութիւն, բարակամտութիւն, բարեսրտութիւն, աշխոյժ, արքնութիւն եւ քաղցրութիւն : Քայքայած հարստութիւնները կըզարմանէ, բարեկեցութիւնը հարստութեան կըզարձընէ, եւ կարօտութիւնը բարեկեցութեան : Բոլոր տանը հոգն ու կառավարութիւնը իր վրայ է, սիրով կըվարէ իշխանութիւնը, զամենքը գոհ կընէ, եւ սակայն բազաւորէ մը, իշխանէ մը աւելի իրական է իշխանութիւնը եւ դիւրատար : Թագաւոր մը սրբափայ ճարտար ըլլայ, կրնայ իր բազաւորութիւնը երկնքի վնասներէն ազատ պահել, արգիլել որ անձրեւը, կարկուտն ու պատերազմը ճամբաներն

ու արտերուն հունձքը չապականեն : Ո՞ր բազաւորը հոգւոց վրայ իշխանութիւն ունի, եւ կամ երբ կրնայ իր հպատակաց հրամայել որ խօսին կամ լռեն : Կենդանի ըլլան կամ անկենդան, ամէն բան իրմէ կըփախչին : Իսկ ընդ հակառակն տանտիկինն կարծես քէ իր ձեռքին մէջ կըբռնէ բոլոր իր իշխանութեանը մէջ եղող բնակիչներն ու զանոնք զարդարողները : Ինքն է բոլոր տանը հոգին ու կենդանութիւնը . այնպէս որ եթէ յանկարծ մեկ քանի օր հիւանդանայ, չկարենայ չորս դին վագելով իր կենսատու շնչովն ու խրախուսիչ խօսքերովն ամէն բան կենդանացընէ, կարծես քէ բոլոր տունը իրեն հետ կըհիւանդանայ ու տխուր լուրիւն մը վրան կըպատէ : Տանը մէջէն կաքսորէ կոպիտ անվայել խօսքերն ու գործքերը . իր ծառաներն, ինչպէս նաեւ իւր որդիքը կըկրթէ կըլսացընէ, եւ անոնցմէ մեկը չկայ որ նեղութիւն մը ունենայ եւ ինքը անոր քով ջնասնի ջրեթեւցընէ կամ ջվերցընէ : Իրմով միշտ մաքուր է կան կարասին, եւ ձերմակեղեկը միշտ ձիւնափայլ : Բնակարանին չորս դին իր խելքը կըփայլի, աշխոյժ ու գործունեայ հոգին ամեն տեղ կըտեսնուի, եւ ջրողուր որ բան մը փճանայ : Բոլոր տանը մէջ սքանչելի ներդաշնակութիւն մը կըտիրէ . ամէն բան կարգաւորեալ, ամէնքը իրարու հետ սիրով, ամէն մարդ իր պարտքը գիտէ եւ կըջանայ զայն չաւ կատարել, որպէս զի տանտիկնոջ գոհ ու զուարթ նայուածքին արժանի ըլլայ : Այսպիսի տան մը մէջ ո՞վ չուզեր բնակիլ, ո՞վ չքաղձար այն երջանկութեան համն առնուլ :

Մեզմէ հազարաւոր տարի առաջ Սողոմոն իմաստունն այ ժրագլուխ, այսինքն խելացի ու աշխատասեր կնոջ կատարելութիւնները դիտեր, տանը կառավարութեանը մէջ ըրած զարմանալեացը վրայ հիացեր, ու իր հրաշալի գրչովը Առակաց գրքին մէջ զանոնք մանրամասն նկարեր է . տեսնենք ինչպէս . « Ժրագլուխ կին մը որ գտնուի, կըսէ, ազնիւ քարերէն այ աւելի պատուական է : Երկանը սիրտը անոր վրայ վստահ է եւ ոչ երբէք առանց աւարի տուն կըդառնայ : Ամենայն աղեկութեան մէջ իր երկանը միշտ գործակից կըլլայ, ու ոչ երբէք չարիք կըգործէ : Բուրդ ու կտաւ կըգտնէ, իր ձեռքովը կըբանի՝ գեղեցիկ բաներ կըշինէ :

« Վաճառականինաւու մը պէս հեռաւոր տեղերէ գանձեր կըժողվէ : Առաստանց կանուխ կեղի, ընտանեացը կերակուր՝ ազախիններուն այ աշխատանք կըբամնէ : Գեղեցիկ արա մը որ տեսնէ՝

կրճեք, ու իր ձեռքին արդիւնքովն այն երկիրը կըլեցընէ : Մեշքը գօտի կապած, բեւերը սօրտած կաշխատի, վասն զի աշխատանքին անոյշ համը առեր է. իր ճրագը բոյոր գիշերը կըվառի ու ջմարիբ : Ձեռքը անդադար աշխատութեան հետ է, մատուրներն ալ առանց ձանձրանալու իլիկ կըդարձընեն : Ձեռքը բաց է աղքատաց ողորմութիւն տալու, եւ իրեն արդիւնքէն տնանկին ալ բաժին կընանէ : Էրիկը դուրս տեղ մը ուշանալու ալ ըլլայ՝ տանը համար ամենեւին հոգ ջընէր : Բոյոր իր տնեցիքը երկերկու ձեռք հագուստ ունին : Էրկանը համար ազնիւ ու բարակ կտաւ եւ ծիրանի պատրաստեր է, իրեն համար ալ վերարկուներ : Ամէնքը մատով կըցուցընեն անոր երիկը դոներուն մէջ, այսինքն երբոր իր երկրին ծերերուն եւ ուրիշ պատուաւոր բնակիչներուն հետ ժողովքի նստած ըլլայ : Կտաններ գործեր ու վերարկուներ շինէր՝ Քանանացոց կըծախէ : Բերանը ջափով ու խելացի խօսքերով կըբանայ, խօսքերուն մէջն ալ գեղեցիկ կարգ մը դրած է : Ոյժն ու մեծվրայելչուիւնն իրեն հագուստի պէս եղած են, ու կենացը ետքի օրերն ուրախ պիտի ըլլայ : Իր տանը ամէն ճամբաներն ալ գոց ու զգուշաւոր են, եւ ոչ երբէք պարապ կենալով հաց կուտէ : Ըրած ողորմութիւններովը զաւրներն աղէկ կըմեծնան. երիկն ալ կըգովէ զինքն ու կըսէ .

« Շատ աղջիկներ հարստութիւն դիզեր ու մեծցեր են, բայց դու ամենէն ալ վեր անցար : Փուճ զարդարանք ու գեղեցկութիւն չկայ վրադ. վասն զի խելացի ու բարեպաշտ կիճն օրհնէք կըլսէ, ինչպէս որ ինքն ալ երկիրդած մարդիկը կըգովէ : Իր շրթանց պտուղը տուէք իրեն, ու երիկն ալ դոներուն մէջ գովեցէք. վասն զի ամէն բանի մէջ երիկը կնոջը ճամբայ պիտի ցուցընէ, եւ ինչուան ետքը յաջողութիւն պիտի գտնեն : »

Այս փառաւոր գովեստից բոյորովին արժանաւոր կըլլային մեր ազգին տանտիկին խարունները քե որ քիչ մը աւելի դաստիարակութիւն ու գիտութիւն ունենային :

ԳԱՍՏԻԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆՆ ԿՐԱՅ ԽՈՐՀՐԳԱԾՈՒԹԻՒՆ.

Մեր օրերը շատերն ռոստոբը ԳԱՍՏԻԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆ հետ կըշփորեն, որ իրարմէ բոյորովին տարբեր բաներ են :

Լեզուագիտութիւն, պատմութիւն, գիտու-

թիւնք, օրենսգիտութիւն եւ ուրիշ որ եւ իցէ բան որ գրքերէ կըսովրինք՝ ՌՈՍՏՈՒԲՆ ԿՐՍՈՒԻՆ : Իսկ ԳԱՍՏԻԱՐԱՎՈՒԹԻՒՆԸ կըսովրեցընէ կրօնք, բարոյական, գաշխարհն ու ինքզինքը ճանչնալ եւ ուրիշի հետ վարուիլ : « Գիտութեանց ամենէն դժուարն ու ամենէն օգտակարը այս է, եւ սակայն ամենէն քիչ ասոր վրայ փոյք կըտանին մարդիկ » կըսէ Ռոյէն : Ասիկայ ձեռք բերելու համար հարկաւոր չէ աջքին առջեւը ունենալ ոչ բառգիրք, ոչ աշխարհացոյց տախտակներ, ոչ երկնագունտ եւ ոչ ջափագիտական ձեւեր, այլ բարի խրատներ ու մանաւանդ բարի օրինակներ :

Հիմա դպրոցներու մէջ ուսում միայն կայ, այն ալ ամենուն մէջ չկայ. անոր համար ճնողաց կիչնայ որ իրենք իրենց գաւակաց դաստիարակութիւն տան : Երանի այն տղոց որ լաւ ապրելու համար հօրերնուն ու մօրերնուն կենացը հետեւիլը բաւական է իրենց :

Այս բանիս համոզուած են նաեւ Փարիզու Հայկազեան Վարժարանին վերատեսուցները, եւ ամէն ջանք կընեն եւ պիտի ընեն միշտ որ եոյն վարժարանին ընտիր ու սակաւագիւտ ձիրքերէն մէկն այն ըլլայ, որ գիտնայ ուսման հետ անբաժանելի կերպով միացընել դաստիարակութիւնը. վասն զի առանց հոգւոյ եւ սրտի կրթութեան որ դաստիարակութեան քաղցրահամ պտուղն է, մտքի կրթութիւնը մեծ արդիւնք մը չկրնար ունենալ :

ԹՈՒՅ ԱՍՏՂ ԿԱՄ ԱՍՈՒՊ.

Թոիչ աստղ կամ Ասուպ (étoile filante) կըսուին այն յուսաւոր մետեորաները կամ օդերեւոյթներն որ պարզ գիշերները շատ անգամ երկինքը կըտեսնուին ու երկնքէն վար ընկած աստղի պէս կերեւան աչքերնուս : Կըկարծուի քէ մոլորակային փոքրիկ մարմիններ են ասոնք, որ արագութեամբ մեր մթնոլորտէն անցած ատեննին օդուն հետ շփուելով կըբռնկին. եւ երբոր մեր մոլորակին այսինքն երկրիս ձգողութեանը չկարենան յաղթել, վար կիչնան ու օդաքար կամ շանքաքար (aérolithe) կըսուին :

Թոիչ աստղերը երբեմն մինակ կիչնան, եւ երբեմն բազմութեամբ մէկտեղ : Թեպէտեւ ընդհանրապէս տարուան մէջ ամէն ատեն կերեւան, բայց նոյեմբերի 15ը եւ օգոստոսի 10ը ամենէն աւելի բազմաքիւ երեւցած ժամանակներն են. սակայն Պ. Բուլվիէ-Կրավիէ գաղղիացին որ շատ տարիներէ ի վեր անձանձիր հրային մետեորա-

ները դիտելու հետ է, կրսէ քէ հիմա նոյեմբերի 15ին առաջուան ջափ ասուպ ջերեւնար : Այս կարծիքն է նաեւ Պ. Պապինէ Փարիզու անուանի աստեղարաշխը :

ԵՐԿԱՅՆԱԿԵԱՅ ՄԱՐԳՈՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ.

Հոջակաւոր Հուֆյանտ գերմանացի բժիշկը, որ 1836ին մեռած է, այսպէս կըստորագրէ երկայնակեաց մարդը :

Հասակը միջակ եւ բարեձեւ . դեմքը ոչ այնչափ գունաւոր, վասն զի դեմքին շատ գունաւոր ըլլալը, մանաւանդ պզտիկութեան ատեն, նշան է սակաւակեցութեան . մագերը աւելի խարտեաշ քան քէ սեւ . մարմնոյն մորթը պինդ՝ առանց կարծր ըլլալու . գլուխը միջակ մեծութիւն ունի . անդամներուն վրայ երակները որոշ կերեւան . ուսերն աւելի կտրած են քան քէ տափկած . վիզը շատ երկայն եւ փորը շատ դուրս ընկած ջեն . ձեռուրները խոշոր են՝ բայց խորունկ ակօսներ ջունին . ոտուրներն աւելի լայն են քան քէ երկայն, եւ սրունքը գրեթէ կտր . կուրծքը լայն ու կամարածեւ . ձայնը զօրաւոր եւ քաջանչոզ . երկար ատեն շունչը կրնայ բռնել առանց նեղութեան : Ընդհանրապէս բոլոր անդամոցը մեջ կատարեալ ներդաշնակութիւն մը կըտիրէ . զգայարանքը առանց շատ փափուկ ըլլալու դիւրագգած են . երակին զարնուածքը ծանր եւ միակերպ :

Ստամոքսը զօրաւոր է, ախորժակը բաց եւ մարսողութիւնը դիւրին : Սեղան նստած ատենը վրան ուրախութիւն մը կուգայ . ամեն կերածէն համ կառնու . անոր համար ալ կերակուրի ժամին մօտենալը սիրով կըլիշէ : Ծանր ծանր կուտէ, ջուր քիչ կըխմէ, վասն զի շատ ջուր խմելը աղեաց բորբոքմանը նշան է :

Ընդհանրապէս քաղցրաբարոյ է, կերպը սիրելի, բնութիւնը հաղորդական, ուրախ, զուարթ, դիւրաւ կըսիրէ ու կըյուտայ . յիսակայութիւն, ատելութիւն եւ բարկութիւն հեռու են իրմէ : Կիրքերը միշտ մեղմ են . քէ որ յանկարծ բարկանայ նէ ալ, ամենեւին ջվնասուիք, որովհետեւ օգտակար տաքութիւն մը, շինծու ջերմ մըն է այն եւ ոչ քէ դառնութիւն եւ յուզումն մաղձի : Միշտ զուարճալի բաներու վրայ կուգէ մտածել, բնութիւնն ու ընտանեկան կեանքը շատ կըսիրէ : Փառասիրութիւն եւ ազահութիւն ինչ ըսել է չգիտեր . եւ երկրորդ օրուան պատահելիք բաներուն վրայ

շատ ջմտածեր, որպէս զի նոյն օրուան ուրախութիւնը ջայլայլի :

ՇԱՆ ՕԳՏԱԿԱՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՀԱՒԱՏԱՐՄՈՒԹԻՒՆԸ.

Շան օգտակարութեանն ու հաւատարմութեանը վրայ Փարիզու Սիէքլ օրագրոյն մեջ հետեւեալ պատմութիւնը կըկարդանք :

« Պ. Կարոյոս Լ..., մէկէն 520 ֆրանք առնելիք ուներ, եւ քանի քանի անգամ գնացեր ստակն ուզեր ու միշտ սնուտի խոստմունքներով ձեռնունայն ետ դարձեր էր : Յո մըն ալ վերջի աստիճանի կարօտութենէ ստիպեալ նորէն կերքայ որ ստակն ուզէ . եւ ինչ մեծ ու անակնկալ կըլլայ ուրախութիւնը երբոր պարտապանը կըհանէ մէկէն ձեռքը 500 ֆրանքնոց բուղբ մը եւ 20 ֆրանքնոց ոսկի ձեռքը կըղնէ : Թուղքը դրամանոցին մեջ կըղնէ, բիկնոցին գրպանը կըխորէ . ոսկին կըփոխէ՝ մանր ստակ կընէ եւ ճամբան որջափ աղքատ որ հանդիպի՝ ամենուն բան մը կուտայ : Ուշ ատեն այսպէս ուրախութեամբ շուտ շուտ քայելու ժամանակ որպէս զի բոլորովին մուրը չկոխած տուն հասնի, վասն զի տունը Փարիզէն դուրս է եղեր, տէրը կորսնցուցած տղամարաւ սովալլուկ շուն մը քով կուգայ ու ջորս դին ցատքըտելով խեղճ կըբախէ : Կըխոջայ վրան Պ. Կարոյոս, կըբռնէ կըշոյէ գայն ու հետը կառնու որ տուն տանի :

Ճամբան միտքը կուգայ որ կինը կենդանի չսիրեր, ուստի եւ իր հիւրը շատ սիրով պիտի ջընդունի . բայց որովհետեւ մուրը կոխեր էր, միտքը կըղնէ քէ կրնայ առանց կեկանը ցուցընելու շունը ներս տանիլ, եւ կամաց կամաց անոր միտքը համոզել որ անտէր խեղճ շունը դուրս ջընէ : Բայց տուն կըմտնէ ջմտներ, կինը շունը կըտեսնէ ու կըսկսի երկանը երեսն ի վեր պոռայ կանջել որ զիտէ քէ շուն ջսիրեր, ինչո՞ւ առեր հետը բերեր է : Խեղճ մարդը կըջանայ ինքզինքը արդարացընել, եւ անոր բարկութիւնը իջեցընելու համար « Ձեա գիտեր, հինգ հարիւր ֆրանք բերի քեզի կըսէ » եւ ձեռքը ծոցը կըխորէ որ դրամարուղքը դուրս հանէ ցուցընէ . գլխուն ձիւն կուգայ երբոր կընայի որ գրապանակը (ճըգտան) ծոցը ջկայ, ճամբան ընկեր է :

Այն կորստեան վրայ աւելի կըկատողի կինը, դառն խօսքերով երկանը աննօգութիւնը երեսը կըզարնէ, եւ տեսնելով որ շունը անկիւն մը քաշուած անձայն կեցեր կընայեր, վրան կըյարձակի

որ բարկութիւնը իրմէ հանէ. բայց ինչ մեծ կըլլայ զարմանքն ու խնդութիւնը երբ անոր բերնին մէջ կը գտնէ երկանը գրապանակը : Սաստիկ ուրախութենէն կը բռնէ կը պագնէ հաւատարիմ ու օգտակար շնիկը, եւ այնուհետեւ սիրով կը հոգայ ու կը դարմանէ զայն :

ԽՈՐՀՐԳԱԾՈՒԹԻՒՆՔ.

— Գայլախագ քարերնիս իրարու հետ շփենք որպէս զի կայծ հանեն, բայց Աստուծոյ սիրոյն համար ըլլայ՝ իրարու գլուխ չնետենք :

— Կեանքն ալ ծովու ջրոյն պէս դեպ ի երկինք ելլելով միայն կանուշնայ :

— Ամէն մէկ աստղ իր յուսոյն հետ սրտիս մէջ յուսոյ շառաւիղ մը կիջեցրնէ :

— Թէ որ շատախօսք մեզի ծածուկ բան մը կը պատմեն այն պայմանաւ որ ուրիշին չըսենք, պատճառն այն է որ իրենք միայն կուզեն ամենուն իմացընել :

— Բարեկամութիւնն որ աշխարհիս վրայ գտնուած ամէն բանէ սակաւագիւտ ու քաղցր է, որ աստուածոց կը գոհնեն մարդիկ : — Անձնասիրութեան, շահասիրութեան :

— Առջի բարեգործութիւններդ կը ջնջես քե որ հոգեւորականութեան քերկրորդ եւ երրորդ բարեգործութեամբք չնորոգել : Հարիւր անգամ բարիք ըրէ տուր, մէկ անգամ մի տար ու մերժէ, այն մերժումը միտք կը մնայ, մեկայնոնք բոլոր կը մոռցուին :

— Ամօթխածութիւնն ու ցօղը շուք կը սիրեն. երկուքն ալ երկրիս լոյսը տեսնելուն պէս երկինք կը վերանան :

— Ո՛րչափ որ իմաստնոյն գիտութիւնը շատնայ, այնչափ ալ իր վրայ ունեցած վստահութիւնը կը պակսի նման արեգական որ սրչափ բարձրանայ՝ այնչափ ալ շուքը կը քիչնայ :

— Բարբարոսի մը անցած ժամանակ աւագի վրայ ձգած ոտքին նշանը տեսնելով կը հաւատայ անաստուածը քե աշխարհիս վրայ կայ անիկայ, եւ չուզեր հաւատայ քե Աստուած կայ որուն ձեռքը բոլոր տիեզերաց վրայ դրոշմուած է :

— Կուզէի ժայռի նման ըլլայ որուն արմատները ծովուն մէջ կը տարածուին, գագաթը երկինքը կը նայի ու ոչ երբէք կը տատանի :

— Կուզէի այն բոջնեկին նմանիլ, որ ճիւղին վրայ կեցած՝ անոյշ հովէն կորորայ, արեւուն կենսատու ճառագայթները վրան կը գարնեն, եւ երգերուն ձայնը անդադար կապտագոյն երկինքը կը բռնէ կեցնէ :

— Վե՛ն ոգիք միայն կը հասկընան քե սրչափ փառք ու պատիւ է մարդու բարի ու բարերար ըլլալ :

— Ստով մը յանցանք գոցելը անոր կը նմանի որ մէկը բիծն հանեմ ըսելով տեղը խոշոր ծակ մը բանայ :

— Լուակեաց անմիտ մարդիկ բանալեօք կղպած պարապ դարաններու կը նմանին :

ՕՐԷՆՔ ԸՆԳԳԷՄ ԱՐԲԵՑՈՒԹԵԱՆ.

Շուետի երկրին մէջ երբոր մէկը գինովնայ ու դուրսը հասարակաց տեղ մը գտնուի, առաջին անգամուն 15 ֆրանք տուգանք կուտայ. երկրորդ անգամուն 30 ֆրանք. իսկ երրորդ ու չորրորդ անգամուն պատիժներն աւելի խիստ են. ոչ միայն աւելի ստակ կուտայ, այլ նաեւ հասարակաց ընտրութիւններուն մէջ քուէ ձգելու եւ ընտրուելու կարողութիւնը կը կորսընցրնէ, ու գինովութեանը յաջորդ կիրակին իր քաղի եկեղեցոյն դրան առջեւը ցցի մը կապուած կը կենայ : Հինգերորդ անգամուն զգաստութեան տուն մը կը դրուի ու վեց ամիս չարաչար կաշխատի : Վեցերորդ անգամուն բանտ կերթայ :

Գինովութեան յորդորոցն ալ 15 ֆրանք տուգանք ունի. եւ քե որ գինովցուցածը չափահաս չէ՝ տուգանքը կը կին կըլլայ :

Գինով եկեղեցականէն պատարագելու իշխանութիւնը կառնեն. տերութեան պաշտօնի մէջ գտնուող աշխարհականն ալ պաշտօնէն կը ձգուի :

Ոչ երբէք մէկը գինովութեանը պատճառաւ կընայ ըրած յանցանքէն արդարանայ :

Գինովութեամբ մեռած մարդը հասարակաց գերեզմատունը չքաղուի :

ԿՇԻՌ ԵՐԿՐԻ.

Երկիրս կը կշռէ

6,700000,000000,000000,000000 հազար կրամ կամ

4,460250,000000,000000,000000 քաշ (օգգա) :

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՓՈՒՈՒՄՆ ՅԱՍՏԵԱՅ

ՎԱՂԱՄԵՌԻԿ ԱՊՐՈՅԵԱՆ ՊԱՅՈՂԱՏԻ.

Քեպտեա մեր Աղանին ըստ իւր Աւետարեր անուանակոչութեանը կրբադձայ միշտ աւետիս, ուրախական լուրեր տալ ազգերնուս, սակայն հարկ է որ երբեմն ալ սեւաբոյր քողով իր գուարք ճակատը ծածկէ, ու տրտմազգեցիկ՝ ցաւալից լուրեր ալ տալ, մանաւանդ երբոր իւր բունոյն մօտ ի Փարիզ հանդիպին անոնք : Ամսոյս 27ին իրիկունը ըստ երոպացոց ժամը 10ին իւր հրեշտակատիպ հոգին աւանդեց առ Աստուած Մեծապատիւ Ապրոյեան Արքանամ Աղային տասնամեայ որդին Պետրոսիկ՝ յանմխիբար սուգ բողոյով որդեսեր ծնողքն ու բովանդակ ազգատոհմը : Յուղարկաւորութեան հանդէսը 29ին օրը կեսօրուրնէ ետքը ժամը 4ին փառաւոր կերպով կատարուեցաւ. եօրը սեւազգեաց երկձի կտաքեր դագաղին ետեւէն կրտանէին մայրաքաղաքիս մէջ գտնուած ազգայնոց մեծ մասը : Ննչեցելոյն զմոսած մարմինը Փեր-Լաշէզ ըսուած գերեզմաննոցը յուղարկուելով առժամանակեայ դամբանի մէջ դրուեցաւ, մինչեւ որ ի ժամանակին իւր հայրենածին քաղաքը ի Զմիւռնիա տարուի :

Հանգուցելոյն յուղարկաւոր գնացող համազգի եղբարց զգացած ցար կրկնակի զգացինք մեք անոր համար որ առաջուց պատանւոյն ծանր հիւանդութեանը տեղեակ չէինք. մահուան գոյմն ալ խիստ ուշ մեզի հասնելով՝ եւ ոչ իրրեւ բարեկամ կարող եղանք տրտմալի հանդիսին ներկայ գտնուիլ, ուր փափաքելի էր մեզ առաջուց իմանալով՝ իրրեւ ազգային եկեղեցոյ պաշտօնեայք առօք փառօք ազգային մատուրը բերել գայն, վրան ննչեցելոց սուրբ պաշտօնը կատարել ի մխիբարութիւն ցաւալից ծնողացը եւ համօրէն

իսկ ազգին : Այսու ամենայնիւ մեզի պարտք սեպեցինք երկրորդ օրը մէկէն երբայ որդեկորոյս ծնողաց մեր ցաւակցութիւնը յայտնելով զիրենք մխիբարել, եւ ննչեցելոյն կենաց մնացորդն ու ունեցած գարմանալի ձիրքերը իր եղբարցն ու քերցը մաղթել :

Այս երրորդ կորուստն է որ ազգերնիս Փարիզու մէջ կրնէ. կրչիշեն անշուշտ ընթերցողք որ 1847ին վախճանեցաւ ազնիւ Սինանեան Յովհաննէս Աղան. այն ինչ դեղագործութեան արուեստը լաւ կերպով սովորելով՝ հայրենիքը դառնալու կրպատրաստուեր :

Երկրորդն եղաւ ազնուարարոյ Պայեան Յարութիւն Աղան, որ բժշկութեան դժուարին արուեստը բազում յաջողակութեամբ առաջ տանելով լմրննալու վրայ էր՝ երբոր քիչ օրուան մէջ 1855ին իր մանկանացու կեանքը կնքեց : Իր բաղման հանդէսը Գերապատիւ Գարբիէ վարդապետը կատարած է մարդասիրաբար եւ ազգասիրաբար՝ մինչդեռ տակաւին Մխիբարեան էր վարդապետ, եւ քաղաքիս կղերը, եւս եւ իր ազգականութեամբը պարծեցող Թապարաճեան ալեգարդ վարդապետն այն յետին Մխիբարութիւնը լուսահոգի ննչեցելոյն կրգլանային, եւ իր սիրելի եւ մտերիմ բարեկամութենէն զրկուած ազգակցացն աղաչանացը անխող կրկային ... Այս մարդասիրական, ազգասիրական եւ քրիստոնեակայել յանցանքին համար ալ Արժանապատիւ Գարբիէ վարդապետին լսած դառն յանդիմանութիւններն ու քաշած հալածանքները դեռ կենդանի են տնշուշտ ազգայնոց մտքին մէջ :

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ԱՆՍՏՐՈՅ ԿԱՅՍԵՐ ԵՒ ԿԱՅՍՐՈՒՀԻՈՅ Ի ԴԱՄԲԱՆ ԳՍՏԵՐՆ.

Ազգային օրագիրներէն իմացած են մեր ընթերցողք Աւստրիոյ կայսեր նորածին աղջկանը յանկարծական մահը. մեք հոս բազապսակ ճնողացը անոր դամբանին վրայ ըրած այցելութիւնը պատմենք :

Աւստրիոյ կայսերական ցեղին գերեզմանատեղին Վեղարաւոր ըսուած կրօնաւորաց (քափուչին) եկեղեցւոյն տակն է : Կայսրն ու կայսրուհին Լուքսեմպուրկի պալատէն ելան ծպտեալ եկան ու այն գետնափոր մահազեկոյց բնակարանն իջան ուր հանգչին շիջեալ փառք, մեծուքիւնք եւ ունայնութիւնք աշխարհի. եւ իրենց այս ճնելասեր գրոյն եւ այցելութեանը վկայ շահակիր լուսատու ծերունի վեղարաւոր կրօնաւոր մը միայն ունէին : Երկար ժամանակ վաղամեռիկ զաւակնուն դազաղին վրայ ընկած լացին ու աղօթեցին. կայսրուհին կրփափաքեր գէթ վերջին անգամ մըն ալ իր սիրելի դեռաբողբոջ դստրիկը տեսնել... մայրենի սիրոյն սաստկութեամբն անոր երկաթագամ պղնձապատ տապանը բափանցել մտնել եւ... բայց անկարելի... :

Տեսնելու արժանի տեսարան էր այն երկրիս ընդերացը մեջ շինուած ու ստուարակարկատ կամարներով պատած շիրիմները, շահին բոցը որ տխրագին Մարիամ Թերեզա կայսրուհւոյն եւ Յովսէփ Բ կայսեր գերեզմանացը վրայ աղօտալոյս կըզարնէր, բոկոտն քրձազգեաց կրօնաւորը որ լռիկ մնչիկ ու զարմացմամբ կընայէր երկրիս բազաւորին վրայ որ երկնից բազաւորին անդարձ ու անիմանալի վճռոյն առչելը խոնարհած ընկած ցաւագին՝ ամուսնոյն բափած աղի արցունքները կըտեսնէր, սիրտը եւս քան զեւս կըճմլէր ու ճար մը ջեր կարող գտնել... : Եթէ հոն նոյն միջոցին ճարտարահան եկարիջ մը գտնուէր, ո՞ր գիտէ ինչ սքանչելի ու սրտաշարժ պատկեր մը կընկարէր :

Եկածներնուն պէս մինակուկ առանց մեկ ուղեկցի դարձան գնացին լի ցաւօք եւ տրտմութեամբ իրենց բնակարանը, ուր այս կարեվեր հարուածէն ի վեր առանձնացած են՝ հեռի յամենայն գուարճութեանց եւ ի գբօսանաց :

ԼՈՆՏՐԱՅԻ ԵՐԿՈՒ ԳԼԽԱՌՈՐ ՎԱՃԱՌԱՆՈՅՆԵՐԸ.

Անցեալ տարի Լոնտրայի երկու գլխաւոր վաճառանոցներուն մեջ ծախուեր են 1,756,000 մորթած հաւ, այսինքն 1,266,000 Լէտընհօլ (Leadenhall) ըսուած վաճառանոցը, եւ 490,000 Նիւկէթ (New-

gate) ըսուածը. եւ 60,000 ողջ հաւ, 45,000 առաջնոյն, եւ 15,000 երկրորդին մեջ. 1,002,000 մորթած սագ (գագ), 888,000 Լէտընհօլ, եւ 114,000 Նիւկէթ. 585,000 մորթած բաղ (կօրտէք), 255,000 Լէտընհօլ, եւ 148,000 Նիւկէթ. 40,000 ողջ բաղ՝ իւրաքանչիւր վաճառանոցին մեջ 20,000. 124,000 մորթած հնդկահաւ, 69,000 Լէտընհօլ եւ 55,000 Նիւկէթ. որով բոլորը կընեն 5,565,000 հաւեղէն, որոց 2,525,000ը Լէտընհօլ վաճառուեր են, 842,000 այ Նիւկէթ :

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ.

Լոնտրայի մեջ 1856ին ծնան 86,855 տղայք, եւ մեռան 56,786 հոգի. ըսել է թէ օրը 258 կամ ժամը 40 հոգի ծներ, եւ օրը 155 հոգի կամ ժամը 7 հոգի մեռեր են : Հաշուեր են նաեւ որ տարին գրեթէ 500 հոգի Թէյմս գետին մեջ ինքնակամ իրենք զիրենք կըխողդեն, եւ 5 հոգւոյ մեկը հիւանդանոցներու մեջ կըմեռնի :

— Նանսի քաղաքին ՅՈՅՍ ըսուած օրագրոյն մեջ ալ հետագայ գուարճալի վիճակագրութիւնը կըկարդանք :

Գաղղիոյ արեւելեան կողմի երկաթուղին ունի 475 շոգեկառք, 424 ամխարան, 9000 կառք ու բեռնակառք, որոց համար 70 միլիոն ֆրանք գնացեր է :

Թէ որ այս շոգեկառքերը, կառքերն ու բեռնակառքը քովէ քով շարելու ըլլանք, 65 հազարմէրը տեղ կըբռնեն :

475 շոգեկառքը 100,000 ձիու եւ կամ 1,200,000 զօրաւոր մարդու ոյժ ունին :

1856ին այս շոգեկառքերը, կառքերն ու բեռնակառքերը 150 միլիոն տեղ քայեր են որ երկրիս արեւեկն ունեցած հեռաւորութեանը չափ է : Շոգեկառքերը մինակ 10 միլիոն հազարմէրը տեղ քայեր են, որ 50 անգամ երկրիս լուսնէն ունեցած հեռաւորութեանը հաւասար է :

Միջին համեմատութեամբ երկրի վրայ տարին մեկ միլիոն խորանարդ մէրը անձրեւ կուգայ որ ճիշդ այս շոգեկառաց մեջ գործածուած ջրոյն չափն է :

Թէ որ Սքրազպուրկի երկաթուղոյն կայարանէն՝ մինչեւ Փարիզու երկաթուղոյն կայարանը — որ իրարմէ 465 հազարմէրը հեռու են — նոյն

¹ Տես Հատ. Բ, էջ 125 :

կայարաններու լայնութեամբնու բարձրութեամբը հանքային ածուխ լեցընենք, հաւասար կըլլայ այս շոգեկառաց մէջ տարին վառուած ածուխին :

ԿԵՐՊԱՐԱՆՔԸ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՐԸ ՈՒՋՈՂ ՉԻՆՈՒՈՐ ՄԸ.

Անցեայ օր ձիւտօր գօրաց մէկը հագուած կապուած՝ եօթներորդ դասիկոնը բնակող լուսանըկարի մը գործարանը կերթայ որ կերպարանքը հանել տայ :

— Նստե, կըսէ, լուսանկարը. գլուխդ վեր բռնե, ձեռուրներդ ամփոփե, գործիքին ձերմակ կետին վրայ նայե, երեսդ շատ մի կախեր, քիչ մը ժպտելու պես ըրե, ծնկուրներդ շատ մ'երկընցընէր...

Այն միջոցին զինուորին միտքը կուգայ որ ձին ալ մեկտեղ նկարել տայ :

— Թողութիւն կընես, Պարոն, կըսէ. միտքս փոխեցի, ձիոյս վրայ կուգեմ որ զիս քաշես :

— Այս ալ գեշ չէ, կըսէ ինքն իրեն լուսանըկարը. եւ զինուորին դառնալով « Հրամանքդ ալ, Պարոն, այն բեր կտրած զինուորին կընամանիս որ մեկալ օր եկեր ոտք կըկոխեր որ երկու բեւն ալ ամբողջ հանեմ : Գիտցիր որ լուսանկարը տեսածը միայն կընայ հանել :

— Բայց ձիս կընաս տեսնել, որովհետեւ վարը դուռը կեցած է :

— Պետք էր վեր բերէիր, կըսէ լուսանկարը ժպտելով :

— Հասկըցայ, հասկըցայ կըպատասխանէ զինուորը, որ քու բանդ չէ եղեր. պետք էր մեկեն ըսէիր որ ձի շինել չես գիտեր : Հարիւրապետես խնդրեմ որ քեզմէ ճարտար արուեստաւոր մը ինծի ցուցընէ, կըսէ. եւ ուսերը քօթուելով դուրս կեցէ :

ՄԱՍԵՍ ՊԱՄԱՍՈՒԹԻՆԸ ԼԵՅՐԵՆԵԼՈՒ ՀՆԱՐՔ.

Մօտերս Սաքսոնիա Վայմարի մեծ դքսութեան Ենա քաղաքին մէջ հետաքրքրական բժշկութիւն մը եղած է, զոր արժան կըհամարիմք մեր ընթերցողաց հաղորդել : Նոր զիւտ մը գտնուած է որ արիւնհոսութեամբ կամ ուրիշ սր եւ իցէ պատճառով արիւնը հատած մարդոյն երակները կըբանան եւ առողջ արիւնոտ մարդու մը բացուած երակներու հետ կըհաղորդեն : Ամսոյս 20ին Մարքեն անունով ճարտար բժիշկը բոյորովին անարիւն մնացած մանկամարդ կնոջ մը վրայ ասոր փորձն ընելով՝ մահուրնէ ազատեր է զայն : Իր աշակերտներէն մէկը սիրով իր երակներուն արիւնը այս գեղեցիկ փորձին նուրիտեր է. եւ իր

անձնանուէր մարդասիրութեանը կենսատու պըտուղը տեսնելով ուրախացեր է :

ՉՈՒ ՄԸ ԻՐ ՏԻՐՈՋԸ ՎՐԱՅ ՈՒՆԵՅՍՆՍ ՍԵՐԸ.

Չիւտօր զինուորին մէկը որ իր քսանամեայ ծառայութեանը մէջ տասնըվեց տարի միակերպ նոյն ձիոյն վրայ հեծեր ու շատ պատերազմներու մէջ գտնուէր էր, այս տարի փետրուարի 20ին զինուորութենէ կազատի եւ ձին ուրիշի մը կըտարուի : Ազնիւ կենդանին այնչափ առջի տիրոջը հետ վարժեր ու վրան սեր կապեր է եղեր, որ կարելի չէ եղած անոր կորստեան ցաւը մոռնալ, եւ ուրիշի հետ վարժիլ : Օրերով ամենեւին բան չէ ուզած բերանն առնուլ, եւ մարտի Չին մեռեր է : Այսպիսի տիրասիրութեան օրինակ մարդկանց մէջ ամենաքիչ կըգտնուի, բող քէ կենդանեաց մէջ :

ԻՍՐԳԱԽՈՒԹԻՒՆ ՇԱՔԱՐԻ.

Այս օրերս Գերմանիոյ քաղաքներէն մեկուն մէջ գործաւորին մէկը 10 լիտր ծեծած շաքար կըզնէ, եւ ուշադրութեամբ դիտելով կընայի որ մանրավաճառը (պագգայ) մէջը լիտր մը կիր (քիրեճ) խառնէր է : Շուտ մը մեկէն օրագիրը դնել կուտայ քէ այն մանրավաճառն որ 10 լիտրի վրայ մեկ լիտր կիր խառնեց տուաւ ինծի՝ քէ որ խարդախած լիտրը չխրկէ, գիտցած ըլլայ որ անունովն ու տեղովը այս օրագրով պիտի հրատարակեմ :

Երկրորդ առաւօտ գործաւորը մեկ լիտրի տեղ 9 լիտր ծեծած շաքար կընդունի. վասն զի այլ եւ այլ մանրավաճառներ որ նոյն խարդախութիւնն ըրեր էին, վախերնէն որ յանցանքին դուրս չեցէ, մեկ մեկ լիտր շաքար զրկեր էին :

ՄԵՂՈՒԻ ԻՍՅՈՒՆՍԻՆԻՆ ԴԷՄ ԴԵՂ.

Մեղուի, իշամեղուի, բրետի, պիծակի խածուածքին դեմ ամենադիւրին եւ շատ գօրաւոր զեղ է քափուրի (քեաֆիրի) ու սպիտակադեղի (լուսիպեճ) բաղադրութիւնը, եւ որպէս զի քափուրը չցնդի, պետք է որ այս բաղադրութիւնը զոց տփիկի մը մէջ պահուի :

Propriétaire-gérant : A. LACHAT

Ի ՓԱՐԻՉ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐԱՄԵՆՆ.

Յովասափեանց Յովսէփ Աղա , ի Կարին :
 Յովնան , ի Ճաւա :
 Յովնանեան Պ. Յովնանեա , ի Կ. Պօլիս :
 Յովնանեան Գրիգոր Աղա , յԱղեքսանդրիա :
 Նազարեանց Առաքել Ամանեան , ի Շուշի :
 Նահապետեան Հ. Նոյա փոխանորդ Պատրիարքի , ի Կ. Պօլիս :
 Նահապետեան Պ. Գրիգոր , ի Ճաւա :
 Ներսիսեան Գրիգոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Նեփուզեան Յարեփիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Նորատունկեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Նորատունկեան Սիմոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Շահմիրեան Կարապետ Աղա , ի Գալիքեժ :
 Շահմուրատեանց Վարտիրոս Եսայեան , ի Շուշի :
 Շապանեան Յ. Վարդու , ի Կ. Պօլիս :
 Շահպազեան Զեմոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Շահպազեան Պ. Կարապետ , ի Փարիզ :
 Շաշեան Իերրաք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Շիրինեան Վանտեսի Նշան Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Շիրեանց Յոնանջան Վանտեսի Յարութիւնեան , ի Շուշի :
 Շորնաւորեան Գրիգոր Աղա , ի Զմիւռնիա :
 Որդանանեան Պ. Մանուկ , ի Ճաւա :
 Ունեան Վաղաք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Չայեան Եղիազար Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Չուխանեան Վանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Չամուռնեանց Յովնանեա Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պալասանեան Աստուածատուր Աղա , յԵւաշ :
 Պաղազարեան Լուկաս Աղա , ի Զմիւռնիա :
 Պալեան Անտոն Աղա : ի Կ. Պօլիս :
 Պալեան Վակարիոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պալեան Կարապետ Ամիրայ , ի Կ. Պօլիս :
 Պալեան Նիկողայոս Աղա , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք) :
 Պալեան Սարգիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պարզեան Վանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պալիկոյ Տրպէն , ի Կ. Պօլիս :
 Պապայեան Սիմոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պապունց Սարգիս Վկրտիչեան , ի Նուխի :
 Պասմանեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պարտիզպանեան Աւետիս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պարտիզպանեան Պ. Թազուր , ի Փարիզ :
 Պապունիկեան Թաֆիկ Աղա , յԵւաշ :
 Պետրոսեան Պօղոս Աղա , ի Կ. Պօլիս : (2 օրինակք) :
 Պետրոսեան Պ. Թաֆիկ , ի Փարիզ :
 Պայանտորեան Նասիպ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պեչազեան Սերովբէ Աղա , ի Նիկոմիդիա :
 Պեյլեբեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պեյլիկեան Վարտիրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պեշիքբաշեան Վկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Պըլզլեան Յակոբ Աղա , յԵւաշ :
 Պըլզլեան Յարութիւն Աղա , ի Պորուշան :
 Պուլղուբեան Կարապետ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Ջունգ Պ. Աստուածատուր , ի Կ. Պօլիս :
 Ջրատունեան Պ. Յարութիւն , ի Փարիզ :
 Ռաֆայելեան Պ. Եղուարդ , ի Անտոն :
 Ռուբէն Աղա Ժամազորժ , ի Կ. Պօլիս :
 Սախայեան Ալեքսան Աղա , ի Կ. Պօլիս :

Սամանեան Վկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Սարիմեան Վազուտ Ամիրայ , ի Կ. Պօլիս :
 Սաւայանեաց Հ. Թ. Տիգրան Աղա , ի Զմիւռնիա :
 Սինանեան Անտոն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Սիրունեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Սուլուխանեան Նիկողայոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Ստեփանեանց Միքայէլ Յարութիւնեան , ի Տիֆլիս :
 Սումբաշեան Լուսիկ Աղա , յԵւաշ :
 Վանանեան Յովնանեա Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Վարդազարեան Յակոբ , յԱզուլիս :
 Վարդանեան Յովսէփ Պէյ , ի Կ. Պօլիս :
 Վարդանեան Յովնանեա Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Վարպետեան Յովսէփ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Վիլիմեան Սերովբէ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Տափուբեան Վ. Տիգրան , ի Կ. Պօլիս :
 Տատեան Յովնանեա Պէյ , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք) :
 Տատեան Պօղոս Պէյ , ի Կ. Պօլիս : (4 օրինակք) :
 Տաւուտ Պօղոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Տաքետեան Պ. Սիմոն , ի Փարիզ :
 Տեմիրճիպաշեան Պետրոս Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Տեմիրճիպաշեան Ենովք Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Տեռեան Եղբարք , ի Զմիւռնիա :
 Տէր Գասպարեան Լազարոս Աղա , յԱղեքսանդրիա :
 Տէր Գեորգ քանանայ , ի Կ. Պօլիս :
 Տէր Գրիգոր քանանայ Պեշիկբաշու :
 Տէր Լուկասեան Յովնանեա Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Տէր Վկրտիչեանց Վանտեսի Գալուստ , յԱզուլիս :
 Տէր Վկրտիչեանց Վարտիրոս , յԱզուլիս :
 Տիգրան Միհրան Պէյ , ի Կ. Պօլիս :
 Փափազեան Պ. Յովնանեա , ի Փարիզ :
 Փափազեան Պօղոսիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Փափազեան Պ. Անտոն , ի Փարիզ :
 Փէշտրմաշեան Գեորգ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Փէշտրմաշեան Սահակ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Քարապազեան Ռոզա Տիկին , ի Փարիզ :
 Քափաֆեան Վանուկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Քափաֆեան Պ. Նասիպ , ի Փարիզ :
 Քեմրիպարեան Գրիգոր Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Քեմիսանեան Գալուստ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Քեմիսանեան Պ. Արիստակէս , ի Փարիզ :
 Քեմիսանեան Պ. Գանիէլ , ի Փարիզ :
 Քեմիսանեան Պ. Ռուբէն , ի Փարիզ :
 Քեօզէքեան Պ. Թաւատուր , ի Փարիզ :
 Քիւրքեան Ռուբէն Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Քիւրքեանեան Վկրտիչ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Քիւրքեանեան Վարտիրիկ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Քիւրքեանեան Պ. Թաւատուր , ի Կ. Պօլիս :
 Քուրքեան Յովնանեա Աղա , ի Զմիւռնիա :
 Օղուլուխեան Միհայ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Օտապաշեան Յովնանեա Աղա , ի Վեննա :
 Օտեան Պ. Թաֆիկ , ի Փարիզ :
 Օտապաշեան Պ. Սերովբէ , ի Փարիզ :
 Օրբազափուլեան Յակոբ Աղա , ի Կ. Պօլիս :
 Յրեկեան Արքանճա Աղա , ի Կ. Պօլիս :

ԲՈՎԱՆԳՈՒԹԻՒՆ .

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ .

Պարտիզպանեան Աւետիա աղա.
Ճանապարհորդութիւն լինի գոր արար Պ. Հանիքով յա-
մին 1848. Հայ. եւ Գաղղ. (Շարայարութիւն.)

ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԳԿԱՆ .

Օգոստինոս Թիեռի, պատմաբան.

ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՅ ԲԱՆՔ .

Չախախտ կամ Մելսակ.
Չորեքուսաներորդ դարուն մէկ մտաբանիւն.
Նինջ եւ յարութիւն բնութեան.
Տանտիկին.
Գաստիարակութեան վրայ խորհրդածութիւնք.
Թոփչ աստղ կամ Ասուպ.
Երկայնակեաց մարդու նկարագիր.
Շան օգտակարութիւնն ու նաւասարմութիւնք.
Խորհրդածութիւնք.
Օրէնք ընդդէմ արբեցութեան.
Կշիւ երկրի.

ՓԱՐԻՉԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ՀԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՒՔ .

Փոխումն յաստեաց վաղամտիկ Ապրոյեան պայա-
զատի.
Այցելութիւն Աստրիոյ կայսեր եւ կայսրուհոյ ի դամ-
բան դստերն.
Լոնտրայի երկու գլխաւոր վաճառանոցները.
Վիճակագրութիւն.
Կերպարանք լուսանկարել ուզող զինուոր մը.
Արեան պակասութիւնը լեցրնելու հնարք.
Չիւս մը իր տիրոջը վրայ ունեցած սերը.
Խարդախութիւն շաքարի.
Մեղուի խածուածքին դէմ դեղ.

SOMMAIRE.

MUSÉE. ARMÉNIEN

M. Avédis Bardisban.
Incursion à Ani par M. Khanikoff, en 1848, Arm. Franç.
(Suite).

GALERIE DES HOMMES ILLUSTRES,

Augustin Thierry, historien.

CONNAISSANCES UTILES.

Le Girofle.
Un mendiant du quatorzième siècle.
Le sommeil et le réveil de la nature.
La femme de ménage.
Pensées sur l'éducation.
Étoiles filantes.
Description de l'homme à longue vie.
Sur la fidélité et l'utilité du chien.
Pensées.
Lois contre l'ivresse.
Poids de la terre.

CHRONIQUE DE PARIS ET NOUVELLES DIVERSES.

Mort prématurée de M. Pierre Abro.

Visite de l'empereur et de l'impératrice d'Autriche au
tombeau de leur fille.
Les deux principaux marchés de Londres.
Statistique.
Un soldat faisant faire son portrait.
Transfusion du sang.
Attachement du cheval.
Falsification du sucre.
Remède contre les piqûres d'abeilles,

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ .

Ի Փարիզ, տարեկան. Ֆրանք. 20 »
Ի Կոստանդնուպոլիս, ի Չմիւտ-
նիա, եւ յԱղեքսանդրիա . . . 24 »
Ի Ռուսաստան եւ ի Պարսկաս-
տան 50 »
Ի Հնդկիս 55 »
Գին միոյ տետրակի 3 »

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an. Fr. 20 »
Constantinople, Smyrne et
Alexandrie 24 »
Russie et Perse 30 »
Indes 55 »
Prix d'un exemplaire 3 »

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻՉ, Պ. Ճ. Արամեան, ի փողոցն Սեն-Սիւլպիս 58.
կամ ի գրանոցի նորա, ի փողոցն Ապելի, բիւ 5.
ՎԵՆԵԱ, Յակովբոս աղա Արշակ.
ՊՈԼԻՍ, Կարապետ աղա Խարիճեան .
ՉՄԻՒՌՆԻԱ, Ղուկաս աղա Պալլազարեան .
ԱՂԵՔՍԱՆԴՐՈՒՅ, Ղազարոս աղա Տէր-Գասպարեան .
ԵԱՇ ՄՈԼԻՏԱՒԻՅԱ, Յակոբ աղա Պրյորկեան .

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez D. Aram, rue Saint-Sulpice, 58, ou à son
bureau, rue de l'Abbaye, 5.
VIENNE, H. Archac, Biber-Bastei, 659.
CONSTANTINOPLE, G. Utudjian.
SMYRNE, L. Balthazar.
ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.
JASSY, J. Boutoukly.